
Arvosteluja

Pohjolan Pyhä Olavi

Jyrki Knuutila: Soturi, kuningas, pyhimys. Pyhän Olavin kultti osana kristillistymistä Suomessa 1200-luvun alkupuolelta 1500-luvun puoliväliin. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 203. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2010. 496 s.

Pyhimysten tutkimuksella on suomalaisessa akateemisessa maailmassa jo pitkät perinteet, mutta viime vuodet ovat olleet erityisen tuottoisia. Lisäksi esimerkiksi Pyhän Birgitan juhluvuosi vuonna 2003 avasi laajemman yleisön tietämystä katolisen aikamme merkikhenkilöistä. Nykyään suosittua on myös hyödyntää pyhimystradition tarjoamia hartausmahdollisuuksia pyhiinvaellusten muodossa.

Pyhä Olavi, merkittävä pohjoismainen pyhimys, on ollut Jyrki Knuutilan pitkäaikaisen kiinnostuksen kohteena. Tutkimuksen tulokset on nyt koottu yhteen teokseen *Soturi, kuningas, pyhimys. Pyhän Olavin kultti osana kristillistymistä Suomessa 1200-luvun alkupuolelta 1500-luvun puoliväliin*.

Pyhä Olavi oli alun perin kuninkaallinen viikinkisuvun vesa Olav Haraldsson, josta tuli Norjan kuningas vuonna 1016 käytyjen taistelujen jälkeen. Hän oli tutustunut

kristinuskoon ja hyödynsi uutta uskontoa valtaapöytäkirjoissaan. Olavi Haraldinpoika kaatui Stiklestadin taistelussa nykyisen Trondheimin lähetyksillä heinäkuun 29. päivänä vuonna 1030. Tästä päivästä tuli hänen uusi syntymäpäivänsä ja siten hänelle omistettujen kirkollisten juhlien päivämäärä.

Knuutila tuo esiin Olavin mahdollisesti käyneen ryöstöretkillään Suomessakin, Karjaan–Tenholan seudulla, jonka on todettu jopa autoituneen 1000-luvun alussa. Tämä tapahtui ehkä juuri ryöstelyn seurauksena. Kuinka tästä kostonhimoisena ja väkivaltaisena tunteesta miehestä sitten tuli Pohjolan kuningaspyhimys, puuveistosten lempeästi hymyilevä kruunupää? Jos Olavi oli käyttänyt kirkkoa hyväkseen elinaikanaan, niin kirkko pisti paremmaksi: Nidarosin (Trondheimin) piispa Grimkel pilkkoi Olavin ruumiista pyhänjäänöksiä ja siirretti loput ”ihmeenomaisesti säilyneet” osat tuomiokirkkoon, mistä sitten muodostuikin merkittävä pyhiinvaelluspaikka. Olavin kohtalokas taisto muotoutui tavallisesta sodankäynnistä kristinuskon puolustamiseksi, ja sotapäälliköstä tuli marttyyri. Kultin liturginen osuus lainattiin Englannista, mikä on yksi esimerkki Pyhän Olavin tuottamista kulttuurivaikutteista. Poliittisista syistä rakennettu kultti levisi nopeasti aina Konstantinopoliin saakka.

Knuutila on asettanut tutkimuksensa tehtäväksi pohtia Pyhän Olavin kultin muodostumista Suomes-

sa. Kirjoittaja kysyy, milloin ja miksi Olavia alettiin kunnioittaa ja mille alueille kultti levisi. Tutkimuksen aineisto rajautuu kirkollisiin rakennuksiin, niiden esineistöön ja siellä tapahtuneeseen toimintaan. Knuutila liittää tutkimuksensa omaan alaansa, käytännölliseen teologiaan ja siten uskonnon harjoittamiseen. Kuten keskiajantutkimus melko yleisesti nykyään, tämäkin tutkimus hyödyntää useita tieteenaloja.

Knuutilan tutkimus jakaantuu viiteen pääluokkaan, joista viimeinen kokoa esitetyt tiedot yhteen. Tämän jälkeen on vielä laajahko tiivistelmä. Johdantoluku esittelee päähenkilön sekä antaa tutkimukselle paikallista kontekstia tarkastelemalla Suomea sen varhaisessa kristillistymisvaiheessa 1000–1200-luvuilla. Näitä vuosisatoja perataan johdannossa kirjan otsikkoon nähden turhankin perusteellisesti, sillä tutkimus ulottuu uuden ajan alkuun asti, vaikka myöhempiä vuosisatoja ei johdannossa samalla tavoin käsitelläkään. Pyhän Olavin kultin käyttö osana kristillistämistä onkin Knuutilan painopiste.

Toisessa luvussa Knuutila pyrkii vastaamaan kysymykseen siitä, mitkä kirkolliset rakennukset Turun hiippakunnassa oli omistettu Pyhälle Olaville ja miksi juuri tämä pyhimys oli valittu. Knuutila korostaa ruotsalaisen maahanmuuton vaikutusta ja tämän toiminnan poliittisia tarkoituksia kirkkojen dedikaatioiden taustalla. Lähteet

ovat yleensä moniselitteisiä kirkkorakennusten suojeluspyhimysten suhteen: ei ole yksinkertaista määrittää, onko kyse todella tietyllä pyhimykselle omistetusta kirkosta, vai halutaanko viitata kyseessä olevassa kirkossa harjoitettavaan tietyn pyhimyksen kunnioittamiseen. Lisäksi kirkkorakennukset oli usein omistettu monille pyhimyksille. Knuutila tarkastelee Olaville omistettuja kirkollisia rakennuksia useasta eri näkökulmasta, jotka kiinnittyvät ruotsalaiseen kaupparenkkuluun, siirtolaisuuteen, vallanpitäjien poliittiseen toimintaan sekä kirkollisen esivallan pyrkimykseen. Ratkaisu käydä läpi jokainen kirkollinen rakennus aina uuden näkökulman valossa antaa perusteellista pohdintaa, mutta aiheuttaa myös toistoa.

Kolmas luku käsittelee kirkollista taidetta, erilaisia esineitä ja kuvia, joissa Pyhä Olavi on esitetty. Tästä materiaalista Knuutila käyttää operatiivista käsitettä ”Olavitaide”. Näitä kuvia on tutkimuksen mukaan 84 kappaletta, mihin sisältyy niin veistoksia, maalauksia kuin reliefin muodossa esitetyjä kuviakin. Veistosten erillaisuus vaikuttaa kuitenkin ratkaisevasti niiden lähdearvoon, ja tätä olisi voinut painottaa tutkimuksessa nähdäkseni enemmän.

Pyhimyksen kunnioituksen mitaamisen kannalta on nimittäin eri asia, onko kyseessä esimerkiksi pyhimyskaappi, jossa on Pyhää Olavia kuvaava veistos ja tätä veistosta suojaamassa kaappi, jonka ovissa on pyhimyksen legendaan liittyviä maalattuja kohtauksia, vai onko kyseessä suuri alttarikaappi, jossa Olavia esittävä figuuri on vain yksi monien muiden joukossa. Ensimmäisen kaltainen esimerkki on taidokas Saloisten kirkon pyhimyskaappi, mikä varmasti kertookin Pyhän Olavin kunnioituksesta tämän teoksen äärellä. Mutta esimerkiksi Naantalın birgittalaisuostarin alttarikaapissa oleva Olavi-veistos, yksi näyttävän alttarika-

pin ovien 16 pyhimyksestä, ei puolestaan kerro kunnioituksesta juuri tätä sivuhahmoa kohtaan. Kokonaisuus, johon teos kuuluu, on siis keskeinen seikka.

Neljännessä pääluvussa kirjoittaja paneutuu säilyneisiin Pyhää Olavia käsitteleviin liturgisiin lähteisiin, joita luetteloidaan 51. Knuutila on kiinnostunut siitä, missä liturgista materiaalia käytettiin ja minä aikana, muttei varsinaisesti sisällöistä. Olisi ollut mielenkiintoista lähilukea joitakin tekstejä – tällöin lukija olisi saanut kosketusta siihen, mitä Olavin kunnioitus on yksittäiselle ihmiselle voinut tarta.

Knuutilan tutkimuksessa hyödynnetään laajasti kvantitatiivisia menetelmiä. Tämä metodologinen valinta ei ole ongelmaton, sillä kuten Knuutila korostaakin useassa kohdassa, kadonnut lähdeaineisto voisi muuttaa kokonaiskuvaa oleellisesti eikä nyt säilyneen aineiston perusteella voi tehdä varmoja johtopäätöksiä; taulukoihin kootut tiedot ovat suuntaa-antavia.

Knuutilan mukaan Pyhälle Olaville on keskiajalla ollut Suomessa omistettuna 23 kirkkoa tai kappelia. Olavin kuvan sisältävää taideseineistöä on ollut 61 kirkollisessa rakennuksessa, liturgista aineistoa on saatettu käyttää 12 rakennuksessa ja 39:ssä on mahdollisesti ollut alttari. Ristiintaulukoinnin perusteella Knuutila esittää Olavikultin harjoittamisen paikkojen lukumääräksi 71.

Yksi näistä paikoista oli Ulvila. Vuodelta 1429 oleva asiakirja kertoo alueella sijainneesta palaneesta Pyhälle Olaville omistetusta kirkosta, ja varmana pidetään, että myös 1400–1500-lukujen vaiheessa rakennettu Ulvilan kivikirkko oli tälle omistettu. Knuutilan mukaan on todennäköistä, että Olavin kunnioitus tuli Ulvilan alueelle gotlantilaisten kauppiaiden sekä toisaalta dominikaanien myötä. Knuutila ei tutkimuksessaan juurikaan tuo

esille yksittäisten ihmisten vaikutusta hartauskultteihin, mutta voi vain arvella, että paikallisen rälssimiehen Olof Draken merkitys ja toiminta 1400-luvun lopulla edesauttoivat hänen nimikkopyhimyksensä kunnioitusta. Aiemmassa tutkimuksessa on nimittäin ehdotettu hänen jopa palkanneen kirkon suunnitelleen rakennusmestarin. Vaikka Knuutila pohtii Olavi-nimen yleisyyttä tietyillä paikkakunnilla, Olaf/Olavi-nimisiä toimijoita ei yllättävästi ole henkilöhakemistossa lainkaan.

Ulvilan kirkossa on lisäksi näytävä Olavi-kuningasta esittävä puuveistos. Todennäköisesti Mecklenburgissa valmistettu teos esittää tämän parrakkaana mahtimiehenä, jonka asua koristaa suurihelainen vyö. Kädessään hänellä on *ciborium*, kannellinen astia hostiaa varten. Knuutilan mukaan tällä korostettiin Olavin olevan taivaallisen vallan omaava kuningaspyhimys; Kristuksen ruumiin hallussapito alleviivasi hänen voimiaan. Ehtoollisastian kannattelemisen voi nähdä myös tuovan esille ylipäänsä myöhäiskeskiajalla korostunutta Kristuksen ruumiiseen keskittyntä hartautta, joka vaikutti kuva-aiheiden ikonografiaan ja loi uusia, kuten pietä-kuvat tai Gregoriuksen messu-aiheen.

Ulvilan veistoksen ympärillä on oletettavasti ollut kaappi, jonka ovissa tiedetään 1700-luvun alusta olevan kirjoituksen perusteella oleen Olavin legenda kuvaavia maalauksia. Kuten aiempi tutkimus kertoo, näissä oli kuvattuna muun muassa Olavin purjehdus, jonka aikana hän tapaa sotaisia peikkoja. Vaikka emme voikaan absoluuttisesti tietää, että mainitut ovet ovat kuuluneet juuri tätä pyhimysveistosta ympäröineeseen kaappiin, on tämä kuitenkin enemmän kuin todennäköistä. Knuutila on tulkinut toisin ja luetteloinut Ulvilan kohdalle sekä säilyneen veistoksen että erikseen maalaukset ja pyhimyskaapin. Nyt

lukija saa taulukosta sen käsityksen, että ”Olavi-taidetta” on Ulvilassa ollut kolme eri esinettä.

Knuutila toteaa Pyhää Olavia tutkitun runsaasti (s. 55), mutta erottaa itsensä näistä mainitsemalla, ettei kirjoittajan teoksen kaltaista kokonaisnäkemystä pyrkivää lähestymistapaa ole muissa julkaisuissa. Tämä pitää paikkansa suomalaisen tutkimuksen osalta, mutta esimerkiksi ruotsalaisen taidehistorioitsijan Anne Lidénin mittava Pyhän Olavin kuvauksia, kulttia ja liturgiaa koskeva väitöstutkimus ilmestyi vuonna 1999. Tämä saa kysymään, mikä lopulta on kokonaisnäkemys? Myös Knuutila on rajannut tutkimuksensa tiettyyn aineistoon eli kirkkorakennuksen piiriin, ja tätä aineistoa tutkitaan vain tietyistä näkökulmista katsoen. Lidénin teosta voi mielestäni yhtä lailla pitää kokonaisnäkemysnä siinä valitulla rajauksella, ja se olisi ansainnut tulla johdannossa erikseen nimetyksi varsinkin kun siihen usein myös viitataan. Ylipäänsä lyhyt aiheen tutkimushistoriallinen katsaus olisi ollut kiintoisaa, etenkin kun kirjoittaja sen selvästi erittäin hyvin tuntee.

Knuutila kaipaa samanlaista levinneisyyttä systemaattisesti tarkastelevaa pyhimystutkimusta kuin hänen omansa voidakseen tehdä vertailevaa tutkimusta. Pyhimyksiä ja heidän suosiotaan tutkittaessa on kuitenkin olemassa paljon eri tutkimuksellisia vaihtoehtoja, ja olisi poikkeuksellista jos kaksi, saati useampi tutkija valitsisi täsmälleen saman näkökulman ja metodologian. Vaikka numeerista vertailua eri tutkimusten tulosten välillä ei voikaan tehdä Knuutilan toivomalla tarkkuudella, joustavampi tieteellinen dialogi muiden pyhimystutkimusten kanssa olisi rikastuttanut käsittelyä.

Koska kirkkorakennukset ovat tutkimuksessa keskeisessä osassa, on Knuutila ammentanut runsaasti dosentti Markus Hiekkasen keskiajan kivikirkkoja käsittelevistä

tutkimuksista. Tämä tuodaan anteliaasti esipuheessakin julki. Myös kuvamateriaali on paljolti Hiekkasen kameran välittämää. Hiekkasen vaikutus näyttäytyy toisinaan aavistuksen turhana rakennusteknisenä ja -historiallisena tarkkuutena käsillä olevan tutkimuksen etsimisiin kysymyksiin nähden.

Knuutila kirjoittaa selkeää ja huolellista kieltä. Kirja on detaljitarkkuudessaan vaikuttava, mutta lukijalle melko työläs rakenteensa puolesta: taulukot ja niiden selitykset olisivat käsitykseni mukaan toimineet paremmin tutkimuksen liitteinä. Tutkimuksen viimeinen kokoava luku ja sen hyvin toimiva tiivistelmä ovatkin lukijalle suureksi hyödyksi, kuten myös luvut päätävät yhteenvedot.

Kuvaluettelo on liitetty lähteisiin. Siinä on numeroituna myös ”kuvat”, joita ei ole olemassa, toisin sanottuna ne visuaalis-materiaaliset teokset, joista on jäänyt vain kirjallisia lähteitä. Niiden paikka kuvaluettelossa on kuitenkin hieman harhaanjohtava, varsinkin kun nämä kadonneet teokset mainitaan jo kertaalleen ”Olavi-taidetta” luetteloivassa taulukossa.

Knuutilan Pyhä Olavin kanssa kulkema pitkä tutkimustaival, jonka merkityksellisyys kirjoittajalle tulee esipuheessa kauniisti esille, on saanut arvoisensa lopputuloksen. Aiheeseensa paneutunut tutkimus selvittää, kuinka Olavin kultin leviäminen Suomen alueelle 1200-luvun alusta lähtien oli kolmivaiheinen ja yhteydessä ruotsalaiseen siirtolaisuuteen. Pyhän Olavin opetettiin suojelevan hallitsevaa poliittista eliittiä ja sen sotajoukkoja, maanviljelijöitä ja kauppiaita, joiden välityksellä kultti siten levisi kaikille asutetuille seuduille nykyisen Suomen alueella. Pahan vastustaminen oli Pyhän Olavin keskeinen hengellinen tehtävä, ja tätä sovellettiin Knuutilan mukaan laajasti kristinuskon juurruttamisessa ja vallan vakiinnuttamisessa: Pyhä Olavi oli muistutus

siitä kirkollisesta opetuksesta, että Jumala antaa yhteiskunnallisen vallan hallitsijoille.

– ELINA RÄSÄNEN

Rikas keskiaika

Kirsi Salonen: Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus. Suomalaisen rikkomuksista keskiajalla. SKS, Historiallisia tutkimuksia 249, 2009. 337 s.

Keskiajan suomalainen mies tai nainen veloitettiin tunnustamaan syntinsä rippi-isälle vähintään keran vuodessa. Pappi kuunteli, kyseli tarkentavia kysymyksiä, määräsi tarvittavat katumusharjoitukset ja lopulta julisti synnit anteeksi. Näin ihminen vapautui mieltään painavista asioista. Pappi ei saanut kertoa kenellekään ihmisten synteistä, ja myös katumusharjoitukset oli määrättävä niin, etteivät muut tajuaisi tuon ihmisen tekevän nyt katumusharjoituksia jonkin synnin vuoksi. Kuulostaa varsin hienotunteiselta.

Mutta jos kyseessä oli maallinen oikeus ja esimerkiksi varkaustapaus, tilanne oli tyystin toinen. Tapaus käsiteltiin julkisesti, ja lukuisen varkaudesta syytettyjen ihmisten nimi ja kohtalo on luettavissa säilyneiden keskiaikaisten dokumenttien sivuilta. Maininnat ovat lyhyitä mutta paljon puhuvia: heinäkuussa 1477 Martin Jensson tuomittiin hirtettäväksi, koska hän oli varastanut Ingwar Diecknin lehmän. Lähteestä kävi ilmi, että tuomittu tunsii rangaistuksen hyvin entuudestaan; hän toimi Turussa pyövelinä. Korppoossa syntynyt piika Kadrin puolestaan tuomittiin elävältä haudattavaksi 1488, koska hän oli varastanut isännältään Hans Ulffilta 16 markkaa. Piika

Kadrinin rikosta pidettiin erityisen raskauttavana, koska hän oli varastanut omalta isännältään ja näin rikkonut rauhanvaloja vastaan.

Näistä esimerkeistä käy ilmi kaksi eroa: ensinnäkin, hengellisen ja maallisen vallan käytännöt olivat kovin erilaiset. Toiseksi sukupuoli vaikutti rangaistuksen sisältöön ja muotoon. Miesten kuolemantuomio pantiin yleensä käytäntöön olivat hirittämällä, kun taas naiset joko teloitettiin miekalla tai haudattiin elävältä. Lisäksi jos naisella oli pieniä lapsia, hänen rangaistuksensa saatettiin muuttaa esimerkiksi raipparangaistukseksi.

Mutta oliko tilanne todella näin jyrkästi kahtiajakautunut? Kirkonmiesten kourista pääsi kuin koira veräjänraosta, kun taas maallisen oikeuden käsittelyssä kävi yleensä todella huonosti? Kysymykseen ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta. Mutta Kirsi Salosen kirja synnistä, sovituksesta, rikoksesta ja rangaistuksesta tarjoaa kysymykseen seikkaperäisimmän suomen kielellä kirjoitetun vastauksen.

Teoksen kaksi ensimmäistä päälukua selvittävät maallisen ja kirkollisen oikeusjärjestelmän historian ja toimintaperiaatteet keskiajan Suomessa. Tekijä toteaa, että nämä luvut eivät sisällä varsinaisesti uutta, vaan ne perustuvat aiempaan tutkimukseen. Tämä lieinee aivan totta, mutta Salonen on tehnyt kuitenkin suuren työn koottessaan hajallaan lukuisissa erikielissä tutkimuksissa olevat tiedot napakaksi suomenkieliseksi tekstiksi. Suuri osa lähteistä ja tutkimuksista on ruotsin kielellä, eivätkä käytetyt termit aukea tavalliselle lukijalle – tai keskiajan tutkijallekaan – helposti. Salosen kirjasta käy esimerkiksi selväksi, mitä tarkoittavat käsite ”kaari” tai ”rauhanvala”. On kiitettävää, että myös sanojen ruotsinkieliset versiot kerrotaan; se nimittäin helpottaa aiheesta innostuvia ymmärtä-

mään paremmin ruotsinkielistä tutkimusta ja lähdeaineistoa.

Kolmessa seuraavassa pääluvussa keskitytään kirkon sielunhoidolliseen oikeusjärjestelmään, syntiin ja sovitukseen käsitteinä sekä paavilliseen penitentiariaattiin, katolisen kirkon korkeimpaan sielunhoidolliseen laitokseen. Lisäksi paneudutaan siihen, miten suomalaiset osasivat luovia kolmessa erityyppisessä oikeusjärjestelmässä: maallisen ja kirkollisen järjestelmän puitteissa, joista viimeksi mainittu jakaantui vielä kahteen eri osaan eli viralliseen oikeuslaitokseen, jonka tehtävänä oli rangaista rikoksiin syyllistyneitä kristittyjä, ja sielunhoidolliseen järjestelmään, joka keskittyi johdattamaan katuvat syntiset vähemmän synnittömään elämään. Lähteinä käytetään kirkollisia ja maallisia lakeja sekä näiden käytäntöön panemisen seurauksena syntyneitä asiakirjoja.

Kirkollisen oikeuslaitoksen piiriin kuuluivat kaikki papiston tekemät rikokset, koska katsottiin, että papin voi tuomita vain toinen pappi. Lisäksi kirkollisen tarkastelun piiriin kuuluivat kaikki yhtä hyvin maallikkojen kuin pappien rikkomukset, jotka liittyivät jotenkin kirkkoon itseensä, sen dogmeihin tai uskonharjoittamiseen. Tällaisia olivat esimerkiksi väarentäminen, harhaoppi, henkirikos, tuhopoltto, kiristys, aviorikos, varkaus ja noituus. Kirkollisen tuomioistuimen rangaistukset olivat yleensä vain sakkorangaistuksia. Toisin kuin maallisella oikeudella sillä ei ollut oikeutta määrätä kuoleman- tai ruumiinrangaistuksia.

Paavillisessa penitentiariaatissa käsiteltiin anomukset, joiden lähettäjät olivat syyllistyneet synteihin, joista edes piispa ei voinut antaa synninpäästöä. Tällaisia erikoistapauksia oli lukuisia, ja varsinkin 1400-luvulta lähtien paavillisen penitentiariaatin virkamiehillä piti kiirettä. Koska rippisalaisuus on ehdoton, rekistereihin on koottu ainoastaan tapaukset, jotka eivät

kuulu rippisalaisuuden piiriin. Ihmiset kääntyivät penitentiariaatin puoleen ehkäistäkseen syntejä ennalta esimerkiksi tapauksissa, joissa avioon aikovien välillä oli kirkkolain mukaan virallinen avioeste. Näitä esteitä oli esimerkiksi neljänteen polveen ulottuva sukulaisuussuhde tai kummisuhde. Penitentiariaatti myönsi 35 suomalaiselle avioliittoon liittyvän erioikeuden. Väkivaltaan syyllistynyt pappi tuli automaattisesti ekskommunikoituksi, toisin sanoen erotetuksi kirkon ehtoollisyydestä ja tarvitsi näin ollen penitentiariaatin palveluksia. Samoin maallikonkin oli käännättävä paavillisen oikeusistuimen puoleen vuodesta 1139 lähtien, mikäli oli syyllistynyt vakavaan väkivaltaan pappia kohtaan tai jopa tappanut papin.

Paavillisen kuurian katumusjärjestelmän luo johtivat myös selibaattirikkomukset, kirkollisten valojen ja lupauksen noudattamatta jättäminen tai jos joku toimitti sakramenteja ja otti vastaan synnintunnustuksia ilman paikallisen kirkkoherran lupaa. Valtuuksien ylittäjiä olivat usein kerjäläisveljestyön kuuluvat papit, jotka olivat esimerkiksi vihkineet ihmisiä avioliittoon kysymättä lupaa kirkkoheralta. Muutamissa tapauksissa anojat pysyivät erityislupaa aviottoman syntyperänsä vuoksi. Kirkkolain mukaan avioliiton ulkopuolella syntyneet pojat eivät kelvanneet papeiksi. Paradoksaalista kyllä, monet näistä erivapauden anojista olivat pappien aviottomia lapsia. He saivat penitentiariaatista luvan ryhtyä papeiksi, ja näin voidaan todeta pappeuden silloin tällöin periytyneen isältä pojalle, selibaattisäännöstä huolimatta. Lyhyesti ilmaistuna penitentiariaatin tehtävänä oli ”vapauttaa katuvat kristityt synnin taakasta ja kirkonkirouksesta tai toisaalta antaa kristityille lupa toimia kirkon määräyksistä vastaan hyvällä omallatunnolla.” Paavillinen kuuria auttoja anojia laatimaan hakemukset oikeaan

muotoon tarjoamalla heille *prokuraattoria* avuksi. Tämä tunti käytännöt ja vaaditut sanamuodot tarkkaan. Oikein laadittu anomus yleensä meni myös läpi ylemmissä asteissa.

Salosen kirjasta käy hyvin selville, että kirkollisen ja maallisen oikeusjärjestelmän päällekkäisyys aiheutti joskus jopa kirkollisen oikeusjärjestelmän hyväksikäyttöä, sillä samasta rikkomuksesta ei yleensä voinut määrätä rangaistusta kuin yhdessä oikeusistuimessa. Periaatteessa työnjako maallisen ja kirkollisen laitoksen välillä oli seuraava: maallisen piiriin kuuluivat henkirikokset, väkivaltarikokset, varkaudet ja omaisuus- ja maakiistat. Kirkollinen oikeus kattoi kirkon normeja vastaan tehtyjä rikkomuksia olivat ne sitten pyhäpäivärikkomuksia, kirkkokurin rikkomuksia tai seksiin liittyviä syntejä. Oikeuskäytäntöihin tuo aimoannonksen sekavuutta se, että käytännössä kaikki maallisen lain piiriin kuuluvat rikkomukset olivat kirkon näkökulmasta syntejä ja siten kuuluivat myös sen vastuupiiriin.

Kirjassa esitellään seikkaperäisesti, millaisiin rikoksiin suomalaiset tyypillisesti näyttivät syyllistyneen. Varkaudet ja väkivaltarikokset olivat yleisimpiä. Salonen saa tirstettyä usein varsin niukoista lähteistä monipuolisen kuvan etenkin 1400-luvun suomalaisten keskinäisistä suhteista. Näyttää selvältä, että vaikka paavi oli Pohjolasta katsottuna kaukana, hän pystyi koneistonsa avulla tukemaan vallassa olevia suomalaisia piispoja, niin etteivät alemman papiston edustajat päässeet niskaan päälle.

Lopuksi on mainittava kahdesta kauneusvirheestä kokonaisuutena hienossa kirjassa. Kirjassa puhutaan pyhimysten palvonnasta (s. 95), tilalla pitäisi olla pyhimysten kunnioitus, koska palvonta on varattu vain Jumalalle. Toinen lip-sahdus liittyy sanaan Kangasala (s. 284). Margit Pedersdotter ei ole

kotoisin Kangasalalta, vaan Kangasalalta. Vanhan tamperelaisen pitäisi tämä knoppi tietää. Lopuksi voi vain onnitella tekijää mainiosta kirjasta. Salonen on kypsyttellyt aihepiiriin liittyviä asioita noin vuosikymmenen ajan ja julkaissut aiheesta useilla eri kielillä. Syvä perehtyneisyys aiheeseen näkyy käsillä olevassa kirjassa yhtäältä selkeytenä ja toisaalta seikkaperäisyytenä.

— PÄIVI SALMESVUORI

Naantalin luostarin kulttuuriperintö

Eva Ahl-Waris: Historiebruk kring Nådendal och den kommemorativa anatomin av klostrets minnesplats. Societas Sanctae Birgittae, Helsingfors & Vadstena, 2010. 328 s.

Eva Ahl-Waroksen väitöskirja liittyy kulttuuriperinnön aatehistorian tutkimukseen, ja hänen tavoitteenaan on tutkia muistelukulttuuria historian käyttönä Naantalin luostarin tapauksessa. Keskeisin tutkimusongelma on muotoiltu seuraavasti: ”Millaisten historian käytön piirteiden voi havaita liittyvän Naantalin luostarin jäänteisiin 1800- ja 1900-luvulla?” Tämän lisäksi esitetään runsaasti tarkentavia kysymyksiä historian käytön käytänteistä, toimijoista, henkilökohtaisista ja kollektiivisista intresseistä sekä niiden kytketymisestä nationalismiin, paikallisuuteen ja muihin identiteettiä luoviin prosesseihin.

Väitöskirja puolustaa kahta teesiä. Ensimmäisen mukaan Naantalin luostarin jäänteet on esitetty ja

ne ovat saaneet merkityksensä ”poliittisena sillanpääasemana länteen”; ikään kuin länteen suuntautuneen historianäkemyksen, tuhatvuotisen kristillisen oppitradition ja yleisesti ruotsinmyönteisyyden symbolina. Tämän vastakohdaksi asettuu Suomen muinaislinnoja kohtaan tunnettu kiinnostus, mikä liitetään sotaisempaan ja fenomaaniseen historiakäsitykseen.

Luostarijäänteiden elinkaarta kulttuuriperintönä dekonstruoidaan metodologisesti kolmiportaisella mallilla: ensiksi tutkitaan, kuinka kronikoitsijat, historioitsijat ja tieteelliset seurukset loivat ja visualisoivat muistelupaikat ja kuinka ne jo varhain suhteutettiin Suomen historiaan ja yleiseen kansallistamisprosessiin; toiseksi sitä, kuinka paikka sai oman muistelukulttuurinsa ja kuinka siitä tuli historian käytön ja keksittyjen perinteiden (*invented traditions*) areena; ja lopuksi tutkitaan, kuinka perinteitä vietiin eteenpäin riemujuhlien viettolalla ja muilla muistelukäytännöillä. Tutkittu ajanjakso on huomattavan pitkä, 1600-luvun kirjoituksesta nykyajan muumimaahan, joten kyseessä on *longue durée* -tutkimus. Empiirisesti ja analyttisesti pääpaino on kuitenkin ajanjaksossa 1860–1950 ja erityisesti sotien välisessä ajassa.

Lähestymistapa on sekä tieteenhistoriallinen että aatehistoriallinen laajassa merkityksessä. Niin akateemisia tutkijoita kuin muita luostarin jäänteistä kiinnostuneita henkilöitä sisältyy tutkimuksen henkilögalleriaan. Lavea lähestymistapa on edellytys historian käytön tutkimukselle, sillä historian käyttö oli usein julkista ja sitä harjoittivat erityyppiset toimijat pikemminkin vuorovaikutteisella kuin johdonmukaisella tavalla.

Suuret riemujuhlat, joilla oli enemmän tai vähemmän selvä yhteys Naantaliin, käsitellään omassa luvussaan. Huomiota saavat erityisesti Naantalin 500-vuotisjuhla 1943, kaupungin 550-vuotisjuhla

1993 sekä Pyhän Birgitan syntymän 700-vuotisjuhla 2003. Ehkä Naantalin muistojuhlilla on ollut erityistä merkitystä juuri kriisiaikoina? Näin Ahl-Waris ainakin esittää.

Tutkimus on asetettu hyvin laajaan viitekehukseen. Kolmena rinnakkaisena teemana seurataan muinaistutkimuksen ja muinaismuistojen hoidon institutionalisointia ja ammatillistumista, yleisempää poliittista kehitystä sekä Pyhän Birgittaa ja birgittalaisuuteen liittyvää uskonnollista toimeliaisuutta tutkittuna aikakautena. Laaja konteksti on kieltämättä tutkimuksen vahvuus. Se on kuitenkin jossain paikoin niin laaja, että lukija miettii toisinaan, mikä on tutkimuksen pääkohde.

Empiirinen aineisto on myös laaja ja todistaa korkealle asetetuista tavoitteista. Arkistomateriaalia ei ole hankittu vain Suomen arkistoista vaan myös Ruotsista ja Vihosta, koska vertailuja tehdään Piritan ja Vadstenan suhteen. Tutkimuksessa on käytetty aikaisemmin hyödyntämätöntä materiaalia kuten kirjekokoelmia, puheita ja käsikirjoituksia. Tämän lisäksi on hyödynnetty suurta määrää julkaistua aineistoa kuten tietokirjallisuutta ja päivälehtiä. Vaikutelmaksi jääkin, että väitöskirja perustuu luotettavaan perustutkimukseen ja että lähdeaineistoja on käsitelty asiaankuuluvalla lähdekritiisellä terävyydellä. Väitöskirjassa on useita kuvia, jotka toimivat myös lähdemateriaalina. Myös maiseimat eli itse paikat on otettu huomioon, mikä on harvinaista historiantutkimuksessa.

Väitöskirjan teoreettisena lähtökohtana on, että aineellinen ja henkinen kulttuuriperintö ei ole staattista tai annettua vaan muuttuvaa ja konstruotua, ja siten sitä voidaan analysoida ja dekonstruoida samoin kuin muitakin kulttuurisia artefakteja. David Lowenthalin kulttuuriperinnön ja historian suhdetta käsittelevät tutkimukset ja Pierre Noran eronteko historian ja

kollektiivisen muistin välillä ovat tässä suhteessa olleet tärkeitä inspiraation lähteitä. Tutkija nostaa esille ja analysoi monia tunnettuja kulttuuriperinnön ja historian käytön tutkimuksessa käytettyjä analyttisiä käsitteitä. Muita käsitteitä on otettu usein lähitutkimusaloilta nationalismiin, alueiden, kotiseutum romantiikan, etnisyyden ja identiteetin tutkimuksesta. Epätavallisempi mutta tässä yhteydessä hyvin oivallettu on Hannah Lewin käsite *commemorative anatomy*, joka viittaa tiettyyn alueeseen liittyvien muistelukulttuuristen ilmausten kokonaisuuteen. Ahl-Waris käyttää sitä viitatessaan siihen historian kyllästämään muistelumaisemaan, joka Naantali nykyään on.

Ludwig Flecksin käsitettä ”ajatusyhteisö” käytetään myös mutta pikemminkin kuvailevasti kuin analyttisesti. Ensiksi paljastetaan ”liberaalifennomaaninen ajatusyhteisö”, johon kuuluivat esimerkiksi historioitsija Sven Gabriel Elmgren ja arkeologi Reinhold Hausen. Tämän yhteisön käsityksen mukaan Naantali oli osa ”kansallisen historian kertomusta”. Sitä seurasi arkeologi Juhani Rinteen, museomies Julius Finnbergin ja yrittäjä Amos Andersonin ajatusyhteisö, jonka päämääränä oli rakentaa Naantalin luostarin muistosta suomalaisen Vadstena. Vastaaviin sodan jälkeisiin ajatusyhteisöihin ei viitata, mutta kohtuudella sellaisen voisi kuvitella, ja mahdollisesti Ahl-Wariksien yhdeksi sen jäsenistä.

Tutkimuksen teoreettinen panos on vaikuttava ja osaksi innovatiivinen. Ahl-Waris luo jopa uuden käsitteen ”arkeologian käyttö”, joka ansaitsee laajempaa huomiota. Hyvin ilmeistä kuitenkin on, että useat käytetyistä käsitteistä ovat enemmän tai vähemmän päällekkäisiä, mikä tekee lukemisesta paikoin hankalaa. Merkitysvivahteita ei ole kovin helppo huomata osittain siksi, että tutkijat käyttävät käsitteitä eri tavoin ja vaikuttavat

myös olevan jonkin verran erimielisiä historiografisista kysymyksistä. Useilla käsitteillä ja teorioilla, kuten kuvitellut yhteisöt, ajatusyhteisö ja ryhmätason käyttäytyminen, pyritään tuomaan esiin kollektiivisia tai julkisia prosesseja. Tästä ei kuitenkaan näy paljoa väitöskirjassa. Keskiössä ovat poikkeuksesta yksittäiset toimijat silloinkin, kun heidät liitetään toisiinsa ja erilaisiin yhdistyksiin ja sosiaalisiin verkostoihin. Kävijäjoukkoja ei myöskään juuri oteta huomioon lukuun ottamatta vuoden 2003 juhlaa.

Väitöskirjan motoksi on kekseliäästi valittu lainaus Amos Andersonilta, jonka viestinä on, että ”menneisyyden kivet puhuvat”. Mutta kuten Ahl-Waris osoittaa asia ei ole näin yksinkertainen. Varmaankin voidaan ajatella, että kivet ikään kuin puhuvat selvää kieltään, mutta ne eivät puhu itsestään. Ne puhuvat sitä kieltä, mikä niille annetaan puhuttavaksi, ja se kieli on osittain poliittista ja usein vahvasti tunteenomaista. Kivet ovat todistaneet Suomen historiallisesta siteestä milloin Ruotisiin milloin Euroopan historiaan ja ajoittain kansainväliseen birgittalaistraditioon. Niitä on käytetty sekä eksistentiaalisena voimanlähteenä väsyneille ja sureville sieluille että materialistisena matkailukohdeena. Kivet ovat pauhanneet monin eri äänin, mutta – kun kiinnostus jäänteitä kohtaan on vähentynyt – ne ovat olleet myös aivan hiljaa. Niiden merkitys paikallisessa ja kansallisessa kulttuuriperinnössä on muuttunut huomattavasti aikojen kuluessa.

Ahl-Waris on onnistunut osoittamaan tämän ja paljon muutakin poikkeuksellisen kunnianhimoisessa ja huolellisessa historiantutkimuksessaan. Väitöskirjan rikas sisältö on kieltämättä vahvuus, ja tekijän vaivannäkö on epäilemättä kannattanut. Työ epäilemättä sekä laajentaa että syventää Suomen keskiajan tutkimusta. Poliittisesti militanttimman ja fennomaanisesti

orientoituneen keskiaikakäsityksen rinnalle voidaan nyt asettaa hartaampi, pasifistisempi ja ruotsinmyönteisempi, ehkä myös feministisempi näkökulma. Mutta väitöskirjan laajuus on myös ongelma. Keskeisin kritiikkini kohdistuu siihen, että tekijä on ollut liiankin kunnianhimoinen: kysymyksenasettelua olisi voinut rajoittaa, tutkittu ajanjakso olisi voinut olla lyhempi, analyttisten käsitteiden määrää olisi voinut rajoittaa, ja ennen kaikkea runsas ja yksityiskohtainen konteksti olisi voinut olla suppeampi. Tällöin esitystapa olisi mahdollisesti ollut vieläkin selkeämpää ja työn historiografiset ansiot vielä suuremmat.

– CHRISTER NORDLUND

Ihme- kertomuksia arkielämässä

Sari Katajala-Peltomaa: Gender, Miracles, and Daily Life. The Evidence of Fourteenth-Century Canonization Process. Brepols, Turnhout 2009. 312 s.

Sari Katajala-Peltomaa väitöskirja on julkaistu Brepolsin sarjassa *History of Daily Life*. Aiheensa puolesta teos sopiikin sarjaan erinomaisesti, sillä sen keskiössä ovat maallikoiden ihmekertomukset, jotka ovat säilyneet osana Herefordin piispan Thomas de Cantiluppen ja italialaisen Nicholas Tolentinolaisen kanonisaatioprosessien pöytäkirjoja 1300-luvun alkupuolelta. Näiden sinänsä arjesta poikkeavien tapahtumien kuvaukset toimivat rikkaana lähdeaineistona Katajala-Peltomaalle, joka pääsee niiden kautta tarkastelemaan yhteisön sukupuolittunutta roolija-

koa ja maallikoiden suhdetta pyhimyksiin. Arjen historia ja tavallisten ihmisten kokemukset ovat keskiajantutkimuksessa viime aikoina esillä olleita trendejä, ja siten Katajala-Peltomaan väitöskirja heijastaa hyvin tutkimuksen uusimpia teemoja. Kanonisaatioprosessin pöytäkirjoja on myös ruvettu viime vuosikymmeninä arvostamaan uudella tavalla sosiaalishistorian lähdeaineistona, joka paljastaa lähiluvun kautta yksityiskohtia ihmisten arkielämästä ja yhteisöjen sisäisistä suhteista, rooleista ja arvoista.

Vaikka sukupuolen tuottaminen ja uusintaminen ovat Katajala-Peltomaa tarkastelun keskiössä, hän nostaa ansiokkaasti esiin myös muita todistajanlausuntoihin vaikuttaneita tekijöitä, kuten iän ja vaurauden. Näin hän kyseenalaistaa yksinkertaisen nais / mies -jaottelun ja pyrkii monisyisempään lähestymistapaan. Monissa kohdin Katajala-Peltomaan lähdeaineisto antaakin materiaalia kiinnostaviin tulkintoihin, jotka eivät tue klerikaalisen, usein naisvihamielisenkin, kirjallisuuden tarjoamaa kuvaa aikansa sukupuolirooleista. Näin kanonisaatiopöytäkirjat päästävät tutkijan lähemmäksi sitä todellista arkielämää, jota ihmiset keskiajalla elivät.

Ensimmäisessä luvussa Katajala-Peltomaa esittelee lähdeaineistoaan ja sen luonnetta tuoden hyvin esiin ne tekijät, jotka vaikuttivat muistiinmerkittyjen ihmeiden valintaan. Kanonisaatioprosessia johtaneet kirkonmiehet kontrolloivat sitä, ketä haastateltiin ja mitä heiltä kysyttiin. Valintoihin vaikuttivat niin todistajan asema ja luotettavuus kuin kyseessä olleen ihmeen luonnekin. Haastatellut todistajat olivat ihmeiden kokijoita ja todistajia sekä näiden perheenjäseniä ja muita yhteisön jäseniä, jotka olivat tietoisia tapahtuneesta ihmeestä. Näin kullakin ihmeellä oli useita todistajia, joiden kertomukset saattoivat poiketa toisis-

taan. Katajala-Peltomaa näkee pyhimyksen puoleen kääntymisen tietoisena sosiaalisena strategiana, jota saatettiin hyödyntää arkielämän ongelmia kohdattaessa. Toisessa luvussa hän tarkastelee tätä uskonnollisen elämän osaa yhteisöllisenä toimintana, joka loi ja vahvisti sosiaalisia siteitä. Pyhimyksen puoleen kääntyminen saattoi tapahtua joko julkisessa tilassa tai yksityisesti kodin seinien sisällä tai siihen saattoi liittyä kirkon pyhässä tilassa suoritettua rituaalista toimintaa. Julkisen ja yksityisen tilan jaottelu ei kuitenkaan Katajala-Peltomaan mukaan ole lähdeaineistossa millään tavalla tiukkaan rajattua tai muuttumatonta, vaan se oli aina tilanteen mukaan neuvoteltavissa.

Seuraavassa luvussa Katajala-Peltomaa keskittyy ihmeen jälkeisiin pyhimykselle suunnattuihin kiittolisuudenoitoksiin, kuten pyhiinvaelluksiin, votiivilahjoihin ja katumusharjoituksiin. Nämä kiittolisuudenoitukset olivat merkittävässä roolissa maallikon ja pyhimyksen välisessä suhteessa, mutta samalla ne olivat myös sosiaalisesti näkyviä tekoja, jotka vaikuttivat ihmeen kokijan asemaan yhteisönsään. Käsitelleessään pyhiinvaelluksia Katajala-Peltomaa kyseenalaistaa Victor ja Edith Turnerin ajatuksen pyhiinvaelluksesta liminaalisena tilana. Katajala-Peltomaan lähdeaineiston valossa pyhiinvaellus näyttyy tyypillisenä strategiana, jonka avulla selvittiin arkielämän haasteista ja joka ennemminkin vahvisti yhteisöllisiä siteitä kuin asetti pyhiinvaeltajan liminaaliseen tilaan. Pyhiinvaelluksen kautta naiset saattoivat tuoda yksityisen huolenpitäjän roolinsa esiin ja saada sille julkisen vahvistuksen. Juuri tämän tapainen sosiaalisten tekijöiden ja yhteisön roolin korostaminen osana pyhimyskulttia tekee Katajala-Peltomaan tutkimuksesta erityisen kiinnostavan. Lisäksi huomion kiinnittäminen erityisesti sukupuoliroo-

leihin tarjoaa mahdollisuuksia kanonisaatiopöytäkirjojen tuoreeseen tulkintaan.

Neljäs luku esittelee ihmeiden muistamista keskittyen etenkin perheen sisäisiin rooleihin ja muistamisen sosiaaliseen ulottuvuuteen. Pyhimyksen kultin ja ihmeen muiston ylläpitäjinä etenkin naiset näyttävät saaneen keskeisen roolin monissa perheissä. Muisti ja muistaminen ovat viime vuosikymmeninä olleet historiantutkimuksessa paljon esillä, ja aiheesta on kirjoitettu jopa käyttäen samoja lähteitä kuin Katajala-Peltomaa. Siten olisi-kin ollut toivottavaa, että hän olisi käynyt enemmän keskustelua etenkin Robert Bartlettin ”Hirtetty mies” -teoksen kanssa.¹ Bartlettin vuonna 2004 ilmestynyt teos käsittelee samaista Thomas de Cantiluppen kanonisaatioprosessia. Muisti on keskeisessä roolissa myös Bartlettin teoksessa; hänen painopisteensä vain on laajemmassa yhteisössä ja koloniaalisessa Walesissa, kun sitä vastoin Katajala-Peltomaa valaisee tarkemmin perheiden sisäisiä suhteita.

Kirjansa johtopäätöksissä Katajala-Peltomaa korostaa sukupuoli-roolien tilannesidonnaisuutta ja liikkuvuutta. Hänen tutkimuksessaan nouseekin kiinnostavasti esiin myös miesten huolenpito jälkeläistään erityisesti englantilaisessa talonpoikaisyhteisössä, kun taas italian urbaanimmassa ympäristössä isillä ei ollut vastaavaa hoivaroolia. Tutkimuksen lähdemateriaali on sikäli hyvin valittua, että se tarjoaa välähdyksiä pyhimyksen kulttia ylläpitäneiden perheiden ja yhteisöjen arkeen ja sisäisiin suhteisiin toisin kuin esimerkiksi pyhimyselämäkerrat. Katajala-Peltomaa viittaa ohimennen kirjallisten

mallien vaikutukseen todistajalauseuntoihin, mutta aiheetta olisi voinut pohtia syvemminkin, sillä on selvää että esimerkiksi juuri pyhimyselämäkertojen kaltaisella materiaalilla on kuitenkin ollut vaikutusta siihen, miten pyhimysten ihmeistä kerrottiin. Lisäksi olisi ollut toivottavaa, että kirjoittaja olisi valottanut tarkemmin lähdeaineistonsa valintaan ja rajaamiseen johtaneita seikkoja sekä sitä, millä tavoin Nicholaksen ja Thomasin kanonisaatiopöytäkirjat edustavat lajityyppeään. Joissakin kohdin kirjoittaja olisi myös voinut antaa lukijalle lähteistä sinänsä hyvin valittujen anekdoottien lisäksi hiukan tarkempaa tietoa siitä, kuinka usein kuvatut ilmiöt esiintyivät lähdeaineistossa sen sijaan, että hän vain toteaa näin olleen usein tai useimmiten (esim. s. 93).

Katajala-Peltomaa teos edustaa hyvin sitä suuntaa, johon keskiajantutkimuksessa ollaan menossa. Suurten poliittisten tapahtumien sijaan tutkimuksen keskiöön ovat nousemassa tavallisten ihmisten elämä ja tunteet. Kanonisaatiopöytäkirjat kuuluvat niihin lähteisiin, jotka on ikään kuin löydetty uudelleen, ja Katajala-Peltomaa tutkimuksen perusteella ne näyttävät erittäin hedelmälliseltä lähderyhmittä juuri tämänkaltaiseen tutkimukseen.

– KATJA RITARI

Oppaita keskiajan tutkimukseen

Keskiajan avain. Toim. Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1203. SKS, Helsinki 2009. 571 s.

Att studera medeltiden. Lena Roos. Studentlitteratur, Malmö 2008. 191 s.

Marko Lambergin, Anu Lahtisen ja Susanna Niirasan toimittama *Keskiajan avain* on ensimmäinen laaja-alainen suomeksi julkaistu käsikirja keskiajan tutkijoille. Kyseessä on alan oppihistoriaa, lähteitä, metodiikkaa ja aputiiteitä käsittelevä perusteos, jollaista on kaivattu jo pitkään.

Keskiajan avain toimii keskiajasta kiinnostuneiden opiskelijoiden oppaana alan tutkimukseen, yliopisto-opetusta tukevana oppimateriaalina sekä muistinvirikistäjänä alalla jo toimiville tutkijoille. Teoksen näkökulmassa painottuu Suomen ja Pohjoismaiden historia.

Kirjan 34 pääluvussa kirjoittavat paneutuvat keskiajan historiankirjoitukseen ja muihin keskeisiin kirjallisuuden lajeihin, oikeushistoriallisiin asiakirjoihin, kirkollisiin lähteisiin, suullisen ja kirjallisen tradition väliseen suhteeseen, keskiajalta periytyviin arkeologisiin ja taidehistoriallisiin aineistoihin, paleografiaan, numismatiikkaan, heraldiikkaan ja sinettitutkimukseen sekä keskiajan latinan, kreikan ja kansankielten erityispiirteisiin. Käsitellyistä teemoista erityisesti muinaiskielten keskiaikaista kehitystä valottavat luvut ovat tärkeä lisä, sillä suomenkielisten kielioppien ja sanakirjojen puuttumisen lisäksi keskiajan kansankielten opetus maamme yliopistoissa on ollut vali-

1. Robert Bartlett (2004) *The Hanged Man*, Princeton University Press: Princeton. Suom. *Hirtetty Mies*. Kertomus ihmeestä, muistista ja kolonialismista keskiajalla, Gaudeamus, Helsinki 2006.

tettavan vähäistä. Tutkimuskielten hallintaa kohti ponnistelevalle aloittelevalle tutkijalle urakka on vähintäänkin haastava, ja kotimaisilla kielillä saatavilla olevat työvälineet kullannarvoisia.

Kirjan pääpaino on lähdeyhteyksien esittelyssä ja keskiajantutkimuksen metodologiassa. Artikkelien väliin on lisäksi sijoitettu yleisesityksiä, jotka toimivat johdantoina käsiteltäviin kokonaisuuksiin. Kirjassa toisiaan seuraavat yleis- ja erityisjaksot sopivat temaattisesti yhteen ja tuovat vaihtelua, mikä tekee sinänsä tiiliskivimäisen ja sisällöllisesti tiiviin järjälleen lukemisesta miellyttävän kokemuksen. Lukijan yleiskuvan saamista teoksesta olisi kuitenkin helpottanut, jos sisällysluettelo olisi jäsenneiltytäten, että nämä keskenään sisältötiedon yksityiskohtaisuuden suhteen erilaiset artikkelivariantit olisi selkeästi eroteltu toisistaan.

Laajassa kokoomateoksessa tekstien tieteellinen laatu on usein epätasainen, ja tämä pätee myös *Keskiajan avaimien*. Uraauurtavan käsikirjan nootituksen soisi olevan viitseliästä ja alkuperäislähteisiin nojautuvaa, ja vaikka teoksen kirjoittajat ovat pääsääntöisesti näitä periaatteita pyrkineet noudattamaan, nootituksen tarkkuudessa on kirjoittajien välillä huomattavia eroja. Joissakin tapauksissa myös keskiaikaisen nimistön kirjoitusasu vaihtelee kirjoittajien välillä. Tämä on tavallinen keskiajantutkimukseen liittyvä piirre / ongelma, jonka ratkaisuja teos olisi hyvin voinut käsitellä.

Tekijöiden asiantuntemus edustaa kansallisen osaamisen kärkeä, ja erityisesti tapausanalyysien osalta tekstit tarjoavat myös etabloituneelle tutkijalle herkullisia pähkinöitä purtavaksi, joskin myös joitakin varsin perinteisiä tulkintoja on livahtanut joukkoon. Itse en esimerkiksi enää puhuis ristiretkistä Suomeen ilman lainausmerkkejä termin ”ristiretki” ympärillä, oli kyseessä myytin tulkinta tai ei.

Teoksessa on muutamia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta onnistuttu välttämään toistoa, mikä on edellyttänyt toimituskunnalta huomattavaa paneutumista tekstien väliseen dialogisuuteen. Kirjan ainoa turha osio on lyhyt yhteenvedo ”keskeisistä monimerkityksellisistä käsitteistä”, johon on hiukan sattumanvaraisen oloisesti koottu kirjassa käytettyä perustermistöä. Nämä olisi hyvin voinut sisällyttää indeksiin.

Keskiajan avaimen keskeinen ansio on myös monitieteisyyden korostaminen. Keskiajan kirjallisten yhteisöjen jäsenten tavoin myös nykyajasta käsin operoiva tutkija tarvitsee tuekseen tieteiden ja oppiaineiden rajoja ylittäviä asiantuntijaverkostoja, joiden yhteistoiminta rikastuttaa tutkimusta monin tavoin.

Teoksen ulkoasu on kaunis ja harkittu ja kuvitus ja liitteet hyvin valittuja.

Keskiajan avain on kunnianhimoinen yritys esitellä keskiajan tutkimuksen laajaa kenttää kattavasti yksien kansien välissä. Pitkälti tässä yrityksessä on myös onnistuttu. Kaiken kaikkiaan kyseessä on tietorikas, tärkeä ja tekijöidensä asiantuntemusta ja innostusta heijastava teos, joka osaltaan täyttää suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa pitkään olleen ammottavan aukon.

Keskiajan avaimen tavoin myös Lena Roosin teos *Att studera medeltiden* on keskiajantutkimuksen opaskirja. Lähestymistavoiltaan, kohderyhmältään ja osittain myös käsiteltyjen teemojen osalta teokset ovat kuitenkin varsin erilaiset. Siinä missä *Keskiajan avain* on tarkoitettu käsikirjaksi tutkimuksen tekijöille, *Att studera medeltiden* on helpotajuinen yleisesitys lukijalle, jolla ei välttämättä ole lainkaan aiempia tietoja aihepiiristä eikä historian tutkimuksen metodologiasta ylipäättään. Teos toimii lyhyenä johdatuksena pohjoismaiseen keskiajantutkimukseen.

Roosin päämääränä on luoda vuoropuhelua akateemisen tutkimusperinteen ja populaarikulttuurin välille ja osaltaan helpottaa keski-ikäisen liittyvän tieteellisen tiedon saatavuutta. Myös tässä teoksessa korostetaan keskiajantutkimuksen monitieteisyyttä ja tarvetta kulttuurienväliseen ajatustenvaihtoon. Kirjoittajan erikoisalan myötä kirjaan päätyneet esimerkit keskiajan juutalaisten ja islamilaisien yhteisöjen historiasta ja yhtymäkohdista sekä ristiretkiliikkeeseen osallistuneista naisista ovat erityinen ansio.

Valittu näkökulma on kuitenkin ongelmallinen, sillä teos jää tasapainoilemaan akateemisuuden ja ei-akateemisuuden välimaastoon. Akateemiseksi oppikirjaksi teoksen metodinen ote on varsin kevyt, mutta toisaalta valittuja tapaustutkimuksia esitellään turhankin spesifisesti esimerkiksi satunnaisen roolipelaajan tarpeisiin. Kirjoittaja itse suosittelee tekstiään itsenäisen opiskelun ja keskiaikaa käsittelevien opintopiirien tueksi, mikä lieinee kelvollinen käyttötarkoitus kirjalle. Ensimmäisen tai toisen vuoden perusopiskelijalle *Att studera medeltiden* tarjoaa helposti omaksuttavan katsauksen keskiajantutkimuksen perusteisiin.

Aiheen käsittely alkaa alan oppihistoriasta ja määrittelistä ja siirtyy sitten historian tutkimuksen menetelmiin, saatavilla oleviin keskiajan kirjallisiin ja ei-kirjallisiin lähdeyhteyksiin sekä näille ominaisiin erityispiirteisiin. Kirjoittaja pyrkii nostamaan esiin keskiajan lähde- materiaaliin liittyviä suuria linjoja ja selittämään tapaustutkimusten avulla kädestä pitäen, miten tutkijat tulkitsevat lähteitä. Oman lukunsa saavat keskiajan arkeologian ja taidehistorian tutkimus.

Esimerkkien avulla Roos analysoi historiankirjoituksen tavoitteita eri konteksteissa ja pohtii keskiajantutkimuksen ajankohtaisia ilmiöitä, sukupuolentutkimusta, valtakulttuurin ja vähemmistöjen

välistä suhdetta, kulttuurien kohtaamista ja arjen historiaa ja lopettaa tarkastelun keskiajan näkyvyyteen nykymediassa. Keski- ja sijoittuvien kaupallisten elokuvien analyysi tuo esille sen monitieteisyyteen eittämättä liittyvän dilemman, että kukaan ei ole profeetta kuin omalla maallaan, jos sielläkään. Elokuvien osalta kirjaan olisi voinut liittää vaikkapa tietoruuuna mediatutkijan näkemyksen keskiaikaan sijoitetuista elokuvista.

Teos pyrkii tarjoamaan konkreettisia apuvälineitä keskiajan lähteiden äärelle pääsyyn, ja erityisesti tutkimusta tukevia sähköisiä kanavia on käsitelty runsaasti. Keskeisten digitaalisten lähdeaineistojen lisäksi Roos listaa ne akateemiset verkostot, kausijulkaisut, kansainväliset konferenssit ja tutkijakoulu, joista aloittelevan keskiajantutkijan on vähintään syytä olla tietoinen. Vaikka kirjaan sisällytetyt nettilinkit auttamatta vanhenevat kirjaa nopeammin, ovat ne silti tervetullut lisä perinteisiin metodikirjoihin: jos tietää mitä etsiä, on ylipäätään mahdollista ryhtyä jäljittämään tietoa.

Nettilähteiden heikkouksista ja vahvuuksista, keskinäisestä riippuvuudesta, tiedollisesta hierarkiasta ja valintaperusteista olisi kuitenkin ollut hyvä käydä kriittistä keskustelua erityisesti ottaen huomioon sen, että kirja on suunnattu myös sellaisille lukijoille, jotka ensimmäistä kertaa tutustuvat lähdekritiikkiin käsitteeseen. Lähdeviitteitä kirjassa ei ole, mutta bibliografia sisältää lukukohtaisen lähde- ja kirjallisuusluettelon sekä aihepiiriin liittyvät sähköiset aineistot.

Att studera medeltiden muistuttaa jokaisen tutkijan vastuusta tieteellisen tiedon popularisoijana ja levittäjänä. Tähän näkemykseen voi lämpimästi yhtyä.

– SINI KANGAS

Vankka tutkimus 1800-luvun lopun maaseutuyhteisön seksuaalisuudesta ja sen kontrollista

Pasi Saarimäki: Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Jyväskylä studies in humanities 138. Jyväskylän yliopisto 2010. 260 s. + 31 liitesivua.

Historiantutkija ei voine ottaa montakaan jännittävämpää kohdetta tutkittavakseen kuin seksuaalisuuden historia. Se on tärkeä mutta vaikea aihe. Tutkimustaakka on raskas. Tutkija joutuu alistumaan siihen, että käytettävissä olevat historialliset kirjalliset ja kuvalliset lähteet, ainakin nyt kohteena olleena aikakautena, kertovat asiasta vain vähän tai vain välillisesti, osin viitteellisesti tai harhaanjohtavasti ja useimmiten tyystin vaieten. Seksuaalisuus on koettu intiimiksi alueeksi, tabuksi, jota on harvoin tuotu julkisuuteen. Yleensä vain seksuaalinormien rikokset on kirjattu muistiin. Kuitenkaan ei liene tutkimusalaa, josta niin monet ovat rakentaneet vahvoja väitteitä, huikeita yleistyksiä ja kattavia tulkintoja pelkän pehmeän ja ohuen lähdeaineiston varaan, asioita ja ilmiöitä kepeästi yhdistellen.

On heti todettava, ettei Pasi Saarimäen väitöskirjatutkimus kuulu tähän joukkoon. Se on huolellisesti konstruoitu ja uskottavasti argumentoitu tutkimus, joka pe-

rustuu riittävään lähdeaineistoon ja nojautuu tiukasti vain ja ainoastaan empiirisen aineistoon. Se on poikkitieteellinen sanan parhaassa merkityksessä yhdistäessään oikeushistorian, sosiaalishistorian, väestötieteen, kirkkohistorian ja antropologian lähestymistapoja ja käsitteitä. Saarimäki ei osallistu seksuaalisuuden historiaa koskeviin laajoihin teoreettisiin keskusteluihin. Hän ei pyri rakentamaan kokonaiskuvaa seksuaalisuuden monivaihteisesta maailmasta yleensä tai 1800-luvun lopun suomalaisessa maalaisyhteisössä erityisesti. Tutkimus on rajattu tarkasti kohteensa, aikakautensa ja paikansa suhteen. Jossain määrin tämä ”kapeus” on myös työn puute ja ongelma.

Saarimäen työ liittyy sosiaali-, oikeus-, kirkko-, väestö- ja perhehistorian tutkimustraditioihin ja on aidosti monitieteellinen. Hän pyrkii tarkastelemaan sitä, miten sallittu ja kielletty seksuaalisuus määrittänyt 1800-luvun lopulla kolmessa maaseutupaikajässä Keuruun käräjäkunnan alueella. Aihetta lähestytään kolmelta taholta: yhtäältä kontrollin, oikeus- ja kirkkolaitoksen asettamien kirjattujen normitusten ja oikeuskäytäntöjen näkökulmasta ja toisaalta paikallisyhteisöissä toteutuneiden, seksuaalisuuteen liittyneiden tekojen ja puheiden näkökulmasta. Kolmas taso on paikallisyhteisö, jonka määrittelemät seksuaalisuuskäsitteet, -tavat ja -normit vaikuttivat sekä virallisiin oikeuskäytäntöihin että yksilöiden suhtautumistapoihin ja käyttäytymismalleihin. Käräjät olivat foorumi ja näyttämö, jolla yhä uudestaan piirrettiin seksuaalikäyttäytymisen rajoja ja neuvoteltiin siitä mikä oli suotavaa ja kiellettyä, mikä hyväksyttyä ja tuomittua. Käräjillä mahdollisesti saatu sakkotuomio oli toki raskas kantaa. Kirkkoherran ripitys, ainakin julkisesti annettuna, oli nöyryyttävä. Mutta paikallisen yhteisön langettama tuomio, maineen menetys ja hal-

veksunta olivat vielä pelottavampi asia. Sen kanssa oli vaikea elää. Kolmiyhteys laki, tapa ja teko ja se, miten ne kytkeytyivät toisiinsa aikakauden agraariyhteisössä, on tutkimuksen tärkeintä antia. Keskeisenä ”tuloksena” voidaan pitää myös sitä, miten seksuaalikäyttäytymisen sekä juridinen ja kirkollinen että yhteisöllinen kontrolli peilautuivat niin vahvasti avioliittoinstituutioon ja sen tukemiseen. Seksuaalinen käyttäytyminen oli hyväksyttävää (yhteisön näkökulmasta) tai ainakin siedettyä (tuomarin ja papin näkökulmasta), jos se johdi avioliittoon tai tuki avioliittoinstituution olemassaoloa. Vastaavasti kaikki mikä vaaransi tai loukkasi avioliiton pyhyyttä, oli ankarasti tuomittua sekä tuomarin, papin että yhteisön muiden jäsenien silmissä.

Miksi avioliitto oli niin pyhä instituutio? Toki se toi turvaa, ennustettavuutta ja vakautta yhteisön sosiaalisiin suhteisiin, ehkäisi häiriöitä ja konflikteja, mutta silti lukija jäi odottamaan lisäpäätelmiä. Avioliittoinstituution monet keskeiset tehtävät talouden, työnjaoon, turvallisuuden, lastenhoidon ja -kasvatuksen, aineellisen ja henkisen perinnön siirtämisen ja sosiaalistamisen ja kontrollin alueilla mainitaan työssä, mutta niiden merkitys oli jo vähentynyt. Yksilöt kytkeytyivät yhteiskuntaan jo muidenkin sosiaalisten siteiden kautta. Oliko avioliittoinstituution vahvuus siinä, että se oli aidosti yhteisöjen itsensä tuottama ja ylläpitämä instituutio, jota valtio ja kirkko voimakkaasti tukivat omista intresseistään lähtien?

Saarimäen tutkimusaihe on ollut kansainvälisessä historian tutkimuksessa yhtenä keskeisenä alueena jo ainakin 1960-luvulta lähtien. Seksuaalisuudesta ja erityisesti seksuaalikäyttäytymisestä ja sen kontrollista on julkaistu sadoittain artikkeleita kaikilla niillä tutkimusaloilla, joita väitöskirja sivuaa. On hieman sääli, että tutkija ei ole

tähän kirjallisuuteen laajemmin perehtynyt. Kyse ei ole vain koko laajan alan tutkimuskentän hallitsemisesta sinänsä, vaan siitä, että kansainväliset vertailut olisivat voineet syventää kysymyksenasettelua ja tuoda analyysiin uusia ulottuvuuksia. Suomalaisen ja muun pohjoismaisen alan tutkimuksen Saariämäki tuntee hyvin ja esittelee perusteellisesti. Tutkimus asettuu hyvin siihen suomalaisen historian tutkimuksen kenttään, jonka kohteena on ollut ihmisten arkielämä. Se tuo lisää tietämystä, oikoo eräitä harhakäsityksiä ja ainakin haastaa vahvasti monet totena pidetyt selitykset ja tulkinnat. Käyttämänsä käsitteet kirjoittaja esittelee riittävän kattavasti. Tutkimus liikkuu niin monen tieteenalan alueella, ettei laajempi esittely ole tarpeen. Ainoastaan perhe- ja avioliittoinstituution pohdinta olisi voinut olla laajempi.

Tutkimuksen kysymyksenasettelua on hyvä tarkastella osana tutkimuksen kokonaisrakennetta. Jos historiallisen tutkimuksen kohteena on seksuaalisuus, aihetta voi oikeastaan tutkia vain kahta eritietä. Toinen tie on käyttää suullista, sanallista, kuvallista tai esineellistä historiallista lähdeaineistoa. Toinen mahdollisuus avautuu kontrolliviranomaisten tuottamista aineistoista. Seksuaalikäyttäytymistä voi lukea kirkonkirjojen syntyneiden, avioituneiden ja ripitettyjen luetteloista. Montako avioitonta lasta syntyi? Kuluiko vihkimisestä vähintään yhdeksän kuukautta siihen hetkeen, jolloin ensimmäinen lapsi syntyi? Keitä pappi nuhteli tai ripitti avioliiton ulkopuolisista seksuaalisuhteista? Jäikö rippikirjaan merkintöjä? Tilastollisesti merkitseviä tuloksia tulee paljon, mutta kysymyksiä herää sitäkin enemmän. Saarimäen – ja monen muun – valinta on ollut käyttää tuomioistuinten pöytäkirjoja pääasiallisena lähdeaineistona. Kyse on ns. kvalitatiivisesta oikeushistoriasta. Olennaista ei silloin ole

se, mikä oli totuus tai valhe. Oikeusprosessi kertoo, kuten Saariämäki toteaa, normien ja inhimillisten käytäntöjen yhteentörmäyksestä. Ne heijastavat ennen kaikkea sitä, mitä yhteisöissä on pidetty oikeana. Mutta oikeusprosessi voidaan myös nähdä näyttämönä, jossa osallistajat antavat lausuntojaan, todistuksiaan, tapahtumien kulusta. Oikeusprosessi itse ja nämä lausunnot paljastavat oman aikansa kulttuurisia ja valtakäytäntöihin liittyneitä rakenteita.¹ Ne kertovat aikansa ihmisten ajattelutavoista ja toimintamalleista, ympäröivän yhteiskunnan todellisuudesta.² Ne heijastavat oman aikansa maailmankatsomuksia ja uskomuksia.³ Tutkijan tehtävä on lukea ja tulkita pöytäkirjoja, katsoa ”ikkunasta aikakauden maailmaa”. Lopputuloksen onnistumisen määrittää se, kuinka kattavasti ja uskottavasti hän pystyy havaintonsa ja tulkintansa perustelemaan ja lukijansa vakuuttamaan.

Saariämäki rajaa hyvin tarkkaan tutkimuskohteensa. Viisaasti hän toteaa, että vain oikeudenkäyntikirjojen paljastama seksuaalisuuden maailma on se, mitä hän tutkii. Edelleen ns. normaalin heteroseksuaalisuuden kenttä on hänen tutkimuksellisen kiinnostuksensa kohteena. Ymmärrettävästi tutkimusaineisto ei voi olla laaja, koska analyttinen kenttä edellyttää tutkimuksen kontekstin, ajan ja paikan tarkkaa haltuunottoa. Voidaan perustellusti kysyä, onko Keuruun

1. Juha Rajala (2004), *Kurittajia ja puukkosankareita: väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Helsinki, SKS, 44.

2. Alessandro Portelli (1991), *The death of Luigi Trastulli, and other stories: form and meaning in oral history*. Albany (NY): State University of New York Press, cop., 241–269.

3. Carlo Ginzburg (1996), *Johtolankojen kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus, 156–164.

käräjäkunnan kolmen pitäjän otos 1800-luvun kahdelta viimeiseltä vuosikymmeneltä ”edustava”. Onko se vain erityistapaus ja onko vaarana tehdä liian laajoja yleistyksiä rajatun aineiston varassa. Tutkija pystyy osoittamaan, että aineisto antaa *tarpeeksi* kattavan kokonaiskuvan suomalaisen maaseudun seksuaalisuuden kontrollista. Mikään ei puhu sen puolesta, etteikö kuva olisi ainakin riittävän tarkka antamaan uskottavan *yleiskuvan* niistä mekanismeista, jotka ilmiöön vaikuttivat.

Saarimäen tutkimus kytkeytyy myös ajanmukaiseen mikrohistorialliseen tutkimussuuntaukseen. Siinä kohde valitaan tarkasti ja rajatusti, ja ns. pienten ihmisten arkipäivän teot saavat suuren merkityksen, kun niitä peilataan suuriin, yleisiin linjoihin ja etsitään poikkeavuuksia ja epätyypillisyyksiä. Mikroa on vaikea ymmärtää ottamatta käyttöön vanhaa yhteisökäsitettä, joka ui kuin varkain mukaan uuteen tutkimukseen. Näin jo uinahtaneet termit *Gesellschaft / Gesellschaft* tai mekaaninen vs. orgaaninen solidaarisuus ovat syntyneet uudesti vaikkapa sosiaalisen pääoman nimellä. Paikallisyhteisö on myös kirjoittajan työssä keskeisellä sijalla. Se on silta, jonka avulla yksittäisten ihmisten arkipäiväiset teot kytkeytyvät ja ovat tulkittavissa osiksi suurempia rakenteita ja prosesseja. Ne eivät ole missään nimessä vain niiden peilejä tai tuloksia, vaan niitä tuottavia ja muovaavia tekoja. Ongelmallista on, että yhteisö on tutkimuksissa usein vain musta aukko, loputon selittävä tekijä, joka otetaan annettuna, vaivautumatta purkamaan sitä ajallisesti ja paikallisesti osinsa. Pahimmillaan se on romantisoitu, epähistoriallinen möhkäle, johon nykypäivää projisoimme. Epäilemättä käräjäprosessien tutkiminen on hyvä tapa purkaa yhteisöä; seksuaalisuus ainakin on yhteisön keskeinen ja kattava elementti. Koska paikallis-

yhteisö on Saarimäen työssä niin keskeisellä sijalla, sen käsitteellistä avaamista olisi toivonut enemmän.

Kysymyksenasettelu on onnistuttu tässä suhteessa suhteuttamaan ja rajaamaan ilmiön luonteeseen ja aineiston laatuun nähden sopivaksi. Tutkimuskehikko on laadittu huolellisesti ja se on kestävä. Analyysi, aineisto ja johtopäätökset ovat hyvässä suhteessa tutkimuskysymyksiin. Saarimäki on erittäin varovainen tekemään pitkälle meneviä päätelmiä tai uskaliaita yleistyksiä. Hiukan enemmän uskallusta olisi kaivannut ainakin tutkimuksen lopussa, jossa on tapana yleistää oman tutkimuksen tulokset laajempiin yhteyksiin. Tässä hän on hieman liiankin varovainen.

Huolellisen päättelyn jälkeen on hieman yllättävää, ettei Saarimäki pohdi käyttämiään metodeja paljonkaan. Hän kyllä analysoi sitä, miten yleisesti luotettavina todellisuuden heijastajina oikeudenkäyntipöytäkirjoja voidaan pitää ja kuinka tilastoaineistojen avulla ja kontekstoimalla niiden pohjalta tehtyjä päätelmiä voidaan tukea. Sen sijaan käyttämänsä yksittäisten tapausten sisällöllistä purkamista ja teemoitusta synteesiä hän esittelee valitettavan vähän. Tätä metodia, jota kutsutaan analyysiksi ja synteeksiksi, tai vaikkapa Grounded Theory -tyyppiseksi metodiksi, Saarimäki esittelee vain lyhyesti. Kirjoittaja olisi voinut käsitellä esimerkiksi metodiin liittyviä läpinäkyvyyden, kattavuuden, kyläisyyden ja ristiriitaisuuksien ongelmia ja niiden ratkaisutapoja. Liitetiedostossa oleva esimerkkitaupaus ei paljoa metodista käsittelytapaa avaa. Itse analyysiluvuissa tekijä noudattaa kurinalaista päätelyä ja tarpeen vaatiessa nojaa tulkinnoissaan tilastollisiin aineistoihin ja vertaistutkimuksiin. Lopputulos on uskottava ja havainnollinen.

Työn analyysi etenee niin, että kertomuksesta rakentuu avioliiton rakentumis- ja hajoamisprosessi

alusta loppuun. Luvuissa 2–3 käsitellään nuorten seurustelutapoja ja osoitetaan, kuinka tiukasti ns. yöstelytraditio liittyi nuorten normaaliin kanssakäymiseen sekä pariutumismisrituaaleihin ja kuinka nuorten esiaviollinen seksuaalinen seurustelu oli yhteisön piirissä sallittua, mikäli se tehtiin vakaassa avioitumistarkoituksessa. Toisin sanoen seurustelun tuli johtaa nuoren parin avioitumiseen. Yhteisö seurasi tarkasti sukupuolten välistä seurustelua ja asetti sille omat tiukat rajoituksensa. Niinpä talollisten ja piikojen väliset suhteet olivat tarkkan silmälläpidon alla, eikä yhteisö niitä hyväksynyt mikäli tulkitasi asiassa epäsuhteista yksipuolista vallankäyttöä. Luvussa neljä tarkastellaan aviottomien lasten syntymiä ja aviottoman äidin asemaa yhteisössä. Aviottoman äidin asema oli periaatteessa heikko, mutta yhteisö osoitti tässä suhteessa pitkälle menevää ymmärrystä. Pelko yhteisön ulkopuolelle joutumisesta oli kuitenkin niin suuri, että raskaus pyrittiin usein salaamaan ja pahimmassa tapauksessa äiti surmasi oman lapsensa. Mikäli naiselle syntyi useampia lapsia, yhteisön paheksunta kasvoi ja syrjintä kärjistyi. Seuraavassa luvussa osoitetaan, että kirkko oli ennen kaikkea huolestunut avioliittoinstituution säilymisestä, ja siksi papit seurasivat tarkkaan liian pitkiä kihlausaikoja ja pyrkivät saattamaan erillään asuneet puoliset yhteen. Vanhat kirkon käyttämät häpeälliset ripittämiset olivat edelleen käytössä, vaikka lain henki ja tarkoitus olivatkin jo muuttumassa. Yksittäisten pappien toiminnassa oli tässä suhteessa suuria eroja. Vaikka seurakunta tuomitsi, rajoitti ja rankaisi, yhteisö saattoi osoittaa aviottomalle äidille pitkälle menevää ymmärrystä, jopa suojaa.

Luvussa kuusi tulee esille tutkimuksen kaikkein kiinnostavin osuus: kunnia, maine ja käräjät. Mikäli aviottoman lapsen isä ei suostunut elatusmaksujen maksa-

miseen, lapsen äiti saattoi kärjäoikeuden avulla pakottaa lapsensa isä sovintoon. Käräjille haastaminen oli myös keino säilyttää maine yhteisön silmissä. Mikäli lapsi oli syntynyt valheellisten avioliittoluopauksen pohjalta ja nainen pystyi tämän oikeudessa osoittamaan, yhteisö suhtautui häneen huomattavan ymmärtäväisesti. Myös miesten näkökannalta yhteisön silmissä oli tärkeä säilyttää maine miehenä, joka huolehtii omista tekemisistään. Kärjänsä oli siksi paitsi oikeuden ja rangaistusten antamisen ja saamisen kenttä myös julkinen foorumi, jossa saattoi puolustaa itseään ja mainettaan. Käräjillä saattoi köyhä ja huonokin puolustautua ja pelata. Tuomioistuimen, yhteisön ja yksilöiden välisen dynamiikan tutkimus on tässä luvussa erityisen ansiokasta. Luvussa seitsemän analysoidaan ehkä liiankin perusteellisesti oikeudellisia käytäntöjä, joista monet ovat jo alan aiemmista tutkimuksista tuttuja. Kiinnostavinta on siinäkin monin eri tavoin esiin nouseva avioliiton ”pyhyden” käsitys, joka vielä 1800-luvun lopulla lävisti miltei koko yhteiskunnan.

Loppuluvussa kahdeksan koetaan tutkimuksen tulokset yhteen varsin lyhyesti. Tässä luvussa olisi ehdottomasti toivonut laajempaa kannanottoa aiempaan tutkimukseen ja tulosten suhteuttamista niihin. Mielenkiintoinen tulkinta voisi olla, että kun virallinen oikeuskoneisto alkoi antaa yhä enemmän sijaa ihmisten yksilöllisille valinnoille ja käyttäytymiselle, kirkko yritti vielä sitkeästi ohjata paikallisyhteisön käyttäytymistä. Kirkko yritti sitä, vaikka yleinen maallistuminen oli vienyt arvovaltaa ja muuttuneet kirkollislaivat vieneet aseet tehokkaan ohjauksen toteuttamiselta. Mutta paikallisyhteisö säilytti tiukan valvovan otteensa. Se on tietysti ymmärrettävää siltä kannalta, että sen oli turvattava toimintakykynsä. Yhteisön jäsenen oli vielä tuolloin

elettävä yhteisönsä piirissä, oli ”vain kestettävä”, kuten aviottoman lapsen saaneen naisen äiti totesi.

Pasi Saarimäen teos on huolellisesti rakennettu tutkimus suomalaisen maaseutuyhteisön heteroseksuaalisesta käyttäytymisestä 1800-luvun loppuvuosikymmeninä. Se piirtää tarkasti kielletyn, siedetyn ja hyväksytyin rajoja. Se on selkeästi poikkiteellinen tutkimus, joka ammentaa sosiaali-, kirkko-, perhe-, oikeus- ja väestöhistorian traditioista. Tutkija tuntee ja esittelee hyvin alansa pohjoismaisen tutkimuksen. Niukemmin tutkimusta on rakennettu laajemman seksuaalisuuden historiaan liittyvän tutkimuksen tai teoreettisen tiedon varaan. Tutkimusaineisto on kysymyksenasettelun kannalta relevantti ja ”riittävä”, jotta olennaisia asioita suomalaisen maaseutuyhteisön seksuaalielämästä voidaan esittää.

Valitettavasti Saarimäki pohtii käyttämiään metodeja lähinnä lähteiden ”todistusravon” näkökulmasta käsin. Itse analyysissä käytetty analyysi-synteesi-problematiikka olisi kaivannut lisäpohdintaa ja mahdollisesti myös selventäviä esimerkkejä. Itse analyysi on tutkimuksen edetessä huolellisesti rakennettu ja perusteltu. Tieteellinen argumentointi on erittäin huolellista ja perusteltua sekä asianmukaisesti dokumentoitua. Saadut tulokset vaikuttavat uskottavilta. Tärkeimmät tulokset liittyvät avioliitoinstituution keskeiseen asemaan niin oikeuden, kirkon kuin paikallisyhteisönkin silmissä. Sen prisman kautta näiden instituutioiden suhtautuminen rakentui. Parasta antia tutkimuksessa on myös sen, näyttäminen, miten oikeudenkäynnin logiikka rakentui pelkän tuomitsemisen sijasta myös ihmisten tavasta puolustaa itseään ja mainettaan yhteisön silmissä. Tämä mahdollisuus oli ennen kaikkea aviottoman lapsen saaneille naisilla, jotka kärjäsalissa saattoi-

vat hakea itselleen oikeutta ja puolustaa kunniaansa.

Tuomioistuimen, kirkon ja paikallisyhteisön kolmiyhteys avautuu lukijalle oivallisesti. Tutkija onnistuu myös kumoamaan eräitä sitkeitä agraariyhteisön seksuaalisuuteen liittyviä liiallisia yleistyksiä. Eräät oikeushistorialliset erityisilmiöt (epätäydellinen avioliitto) tulevat kiinnostavalla tavalla esille. Valitettavasti tutkimuksen tulosten esittely on jäänyt kovin vaatimattomaksi. Saarimäki olisi voinut paljon rohkeammin suhteuttaa tuloksiaan vastaaviin, eri puolilla maailmaa tehtyihin seksuaalisuuteen ja sen kontrolliin liittyviin tutkimuksiin. Vaatimattomuus ei tutkimusta kaunistaa.

– ANTTI HÄKKINEN

Kainuun musta kulta

Oiva Turpeinen: Mustan kullan maa. Tervan matka maailmalle. Amanita 2010. 199 s.

Mustan kullan maa jatkaa Oiva Turpeisen Kainuuta käsittelevien kirjojen sarjaa. Näyttämönä on tälläkin kertaa Kainuun seutu, sen ihmiset ja elinkeinot sekä nälkään ja keskusvallan, pohjoisen ja etelän, talouspoliittinen vuorovaihtelu, mutta samalla myös Kainuun ja globaalin maailman aktivoituvat taloudelliset kontaktit. Kirjan otsikoinnissa on tarkentamisen varaa. Kannessa on otsikkona ”Mustan kullan maa. Tervan matka maailmalle” mutta alkulehdellä on alaotsikkona ”Tervan historia”. Jos ihan tarkkoja ollaan, kumpikaan otsikko ei täysin vastaa sisältöä. Sisältöä paremmin vastaava otsikko olisi ollut esimerkiksi: ”Mustan kullan maa. Tervanpolto ja metsäkäyttöpolitiikka Kainuussa 1860–1914.”

Kirja on siis nimenomaan Kainuun 1800-luvun loppupuoliskon tervahistoria, vaikka takakannessa kerrotaan aiheen olevan paljon laajempi, ”suomalaisen tervan valmistuksen ja kaupan historia” tai ”ensimmäinen seikkaperäinen esitys vuosisataisen kauppatavaran historiasta”. Mustan kullan maa ei ole laaja-alainen tervan kulttuurihistoria, vaikka se tällaiseksi – ymmärrettävästi kustantajan toivomuksesta – on pyritty laajentamaan. Esimerkiksi tervataloutta Pohjanmaalla tai Savossa ei oikeastaan käsitellä.

Kirjan alkupuolelle on lisätty aihetta täydentäviä ja ajallisesti laajentavia tekstejä. Niitä ovat esimerkiksi Olaus Magnukselta suoraan lainatut kirjoitukset tervanpoltosta ja Eric Juveliuksen 1700-luvulla laatima kansatieteellinen väitöskirja tervahaudan tekemisestä. On perusteltua kerrata Olaus Magnuksen tervakuvaukset sellaisenaan, mutta Juveliuksen väitöskirja olisi kaivannut tuekseen jonkinlaista hyödyn ajan kontekstointia. Miten Turun akatemian talousopillinen tutkimus ja julkaisutoiminta edesauttoivat tervataloutta? Kuvauksia tervanpoltosta olisi voinut hyödyntää vertaamalla ja kysymällä, tapahtuiko tervanpoltossa sadan vuoden aikana mitään muutosta.

Tervanpoltto on ikivanha keksintö, jota on hyödynnetty Pohjolan ohella ainakin Välimerellä ja Lähi-idässä. Jo kaikkietävä Jumala hallitsi myös oikeaoppisen puunkäsittelyn ja neuvoi Nooa tervaamaan arkkinsa pohjan. Nooan arkki ei lahonnut vaan törmäsi vuoreen. Mutta mihin, kysyttiin Ruotsissa 1600-luvulla? Suurruotsalaiset göötitiläisen herätyksen saaneet arkeologit etsivät vuosisadan loppulla Olof Rudbeckin johdolla näitä kadonneen arkin tervaisia jäänteitä Ären ja Aavasaksan rinteiltä.

Terva mainitaan usein, myös Turpeisen kirjassa, laivojen tärkeänä tiivistysaineena ja lahoamisen

estäjänä. Kuitenkin laivat olivat 1600- ja 1700-luvulla tervauksesta huolimatta nykyiseen verrattuna hyvin lyhytikäisiä. Laivat lahosivat nopeasti; 1600-luvulla ne olivat käyttökelvottomia jo alle kymmenessä vuodessa ja 1700-luvun kaleereja poistettiin käytöstä jo parinkymmenen vuoden palveluksen jälkeen. Syynä entsaikojen alusten lyhytikäisyyteen oli mielestäni niiden purjehduskauden ulottuminen jäiden tuloon asti. Laivat jätettiin jäihin tai vinsattiin märkinä telakalle, jossa ne eivät ehtineet kuivua ennen pakkasia. Pohjoinen petäjä kesti kuitenkin pakkasta paremmin kuin eteläinen tammi, ja mänty korvasikin tammen 1700-luvun puolivälissä ainakin pienemmissä aluksissa.

Alun kulttuurihistoriallisten ja kansatieteellisten lukujen jälkeen päästään käsittelemään Kainuun tervapolttota luvussa ”Metsälainsäädäntö 1861”. Kirjoittaja, itsekin kainuulaisen tervanpolttajan poika, tuntee hyvin maakunnassa käydyin metsä- ja aluepoliittisen väännön. Kirjan loppuosa käsittelee merkittävää talouden rakennemuutosta, jossa kainuulaisittain verraten kannattava tervanpoltto joutui valtiiovallan muutospainoiden kohteeksi.

Keskusvallan ja paikallisyhteisön intressit törmäsivät Kainuussa 1800-luvun keskivaiheilla, kun valtiovalta halusi lopettaa tervanpoltton alueella. Tuo etelän näkökulmasta arkaainen elinkeino tuli ajaa alas samalla tavoin kuin kaskeaminen edellisellä vuosisadalla kauppasahojen tieltä. Uusi innovaatio, tieteellinen metsänhoito, levisi Suomeen 1800-luvun puolivälissä Saksasta (alan johtava asiantuntija oli saksalainen Edmund von Berg). Tervanpoltosta ja metsien haaskaamisesta oli siirryttävä metsänhoitoon. Valtio halusi päästä osalliseksi pohjoisen metsärikkauksista ja kumota Kainuuta koskevat 1700-luvulla tehdyt keskusvallalle epäedulliseksi muodostuneet

kontrahdit. Taustalla oli, minkä teki- ja hyvin tuo esiin, Krimin sodan sekä Helsingin ja Hämeenlinnan välisen rautatien rakentamisesta aiheutuneet ennennäkemättömän suuret kustannukset. Täyttääkseen nämä rahareiät valtio halusi ottaa käyttöönsä Pohjois-Suomen suuret metsävarat. Tämä toteutettiin iso-jaolla, joka 1800-luvun puolessa välissä ulotettiin Kainuuseenkin. Näin valtio erotti kylien välillä olleen aiemmin yhteiskäytössä ja vapaassa nautinnassa olleen ”liikamaan” omaksi valtionmetsäkseen. Tervanpoltto ei kuitenkaan loppunut.

Eräänlaisena tuhoon tuomittuna kompromissina valtiovalta yritti kannustaa pohjoisten talonpoikia siirtymään hautatervanpoltosta uudelleen tervauuneihin. Saksalaisperäisellä innovaatiolla oli kaksi merkittävää etua: se säästi tukkimetsää, ja juureksia ja kantoja voitiin polttaa tervauuneissa myös talvella. Tervauuni ei ajallisesti joustavana elinkeinona haitannut perinteisen hautatervanpoltton tapaan maanviljelystä ja karjanhoitoa, joita valtiovalta kaiken aikaa yritti vahvistaa Kainuussa. Tervauunit tai suuremmat ”tervatehtaat” eivät kuitenkaan kannattaneet taloudellisesti. Tervauunit olivat liian kalliita ja palonarkoja, ne eivät kestäneet yli 240 asteen kuumennusta useiksi kymmeniksi tunneiksi. Tervauunien käyttö tyrehtyi kannattamattomuuteen, mutta ei vanha hautatervamenetelmäkään vielä ollut kadonnut. Tuhatvuotisen menetelmän loppu kuitenkin koitti 1900-luvun alussa, kun rautatie ulottui Kainuun korkeudelle ja lopetti maantieteen ja luonnonolojen vuosisataiset kuljetusesteet puutavaralle. Metsää kannatti nyt hyödyntää muullakin tavoin kuin tervaa polttamalla. Metsäteollisuuden ja metsänhoidon aika alkoi pohjoisessa.

Kainuun näkökulmasta tervanpoltton kieltäminen ja maanviljelyyn kannustaminen kieli siitä, ettei

valtiovalta tuntenut Nälkämäan oloja. Keskusvallan ylempien virkamiesten pohjoiselle rajaseudulle tekemät matkat olivat 1800-luvulla vielä poikkeuksellisia tapauksia. Esimerkiksi suovijelyyn mahdollisuuksiin uskottiin liian optimistisesti. Tietoa pohjoisen kasvimaantieteestä ja geologiasta vasta kerättiin. Toisaalta valtiovallan pyrkimykset eivät kokonaisuudessaan avautuneet korpikansallekaan, vaikka näillä ”eteläisillä” pyrkimyksillä ajettiin pitkällä tähtäimellä myös pohjoisen etua. Olihan esimerkiksi kustannuksia nielleen Helsinki–Hämeenlinna-radan rakentaminen ensimmäinen tärkeä askel siinä kehityksessä, jonka ansiosta 1900-luvun alussa saatiin ratayhteys Kainuuseenkin.

Välillä Turpeisen käyttämät lähteet ”puhuvat” ehkä jonkin verran liikaa. Esimerkiksi luku ”Keisari pyydetään apuun” koostuu toinen toistaan seuraavista viranomaislausunnoista, ”Talonpojan ääni” lähes pelkästään lehtikirjoituksista ja luku ”Väyliä kunnostus” lainauksista Suomen virallisesta tilastosta. Viime mainitusta seuraava tekstinäyte: ”Vetotielle pystytettiin hirsiarokku, jonka täyttämiseen tarvittiin 204 kuutiota kiviä. Siihen käytettiin 162 päivätyötä ja rahaa 429 markkaa.” Asia olisi voitu esittää taulukon muodossa.

Sinänsä vesiliikenneyhteyksiä käsittelevä luku on aiheeltaan kirjan tärkeimpiä. Olihan Kainuun taloudessa ja olemassaolossa kyse juuri siitä, kuinka maantieteen ja luonnonolojen esteet kovalla työllä vihdoinkin voitettiin ja kuinka liikenneyhteydet, rata, höyrylaivaliikenne, koskienperkaukset, kanavoinnit ja venetiet (*vetomöjljät*) sekä lopulta puhelin kytkivät Kainuun lopulta maailmantalouden lähes reaaliaikaiseen verkostoon.

Turpeinen tuo hyvin esille sen miten talonpojat osasivat hyödyntää omaa pohjoista lehdistöään, Oulun Viikko-Sanomia, Kajaanin Lehteä ja Kaikua, taistelussaan

Helsingin herrojen ja silloisen ”etelän median” (Uuden Suomettaren) ”tietämättömyyttä” vastaan. Talonpojat vaativat perusteettoman laajoja maita isojakoneuvotteluissa, kirjoittelivat yliampuvia ja liioittelevan naiiveja valitusvirsiä tervanpolton raskaudesta (”tervanpoltaminen on *kidutusvankeus*”), taktikoivat viranomaisille laatimissaan vastineissa, joissa oli usein ns. kätetty agenda (s. 125) tai runsaasti ”pelivaraa”, tai lähettivät karvalakkidelegaatioita senaattiin. Turpeinen tuo hyvin esille sen, etteivät pohjoisen talonpojat olleet mitään aloitekyvyttömiä alamaisia.

Tervan ympärille muodostui keskialjalta alkaen Pohjois-Suomeen kokonainen tervakulttuuri valmistusrituaaleineen, tervaveneineen, kauppatapoineen ja kielenkäyttöineen. Kun tervatynnyrit pitkän ja vaivalloisen matkan – yleensä työnjako oli se, että emäntä souti ja isäntä piti perää (kuvat s. 141, 191) – päätteeksi oli saatu Oulun tervahoviin, alkoi tynnyreiden tarkastus eli *räkyminen*. Tynnyreistä laskettiin, *kuseteltiin*, aluksi tarkastajien toimesta ylimääräinen vesi pois. Joskus tämä asiaan kuuluva kusetelu muuttui todelliseksi *kusettamiseksi*, kun *räkäri* laski kepposmielessä veden sijaan ehtaa tervaa omiin pulloihinsa.

Jos tervatynnyreiden saanti Ouluun oli hankalaa, ei kotiinpaluukaan ollut leppoisa huvimatka. Vaarallisia koskia piti laskea tavaraa pullollaan olevilla kiikkerillä tervaveneillä ja ylittää Oulujärven laaja tuulinen selkä. Oman haasteensa veneen ohjaamiseen toivat kaupungista hankitut tuliaisat, mm. rommi, jonka voimalla moni koskia liian iloisesti lasketteleva tervaukko otti hölmöjä riskejä ja menetti henkensä. Pätevistä venemiehistä alkoi onnettomuuksien takia olla pulaa. Tervakaupan myötä peräkyliin levisi rommin ohella muitakin uutuuksia, kuten kahvia ja sokeria. Hyvinä aikoina, näitä ul-

komaisia nautintoaineita oli Kainuun nälkämäilla yllin kyllin.

Lähdeaineisto on kokonaisuudessaan monipuolinen, ja mukana on myös venäjänkielisiä asiakirja-aineistoa. Kuvitus on hyvin valittu, ja varsinkin kaupunkien asema-kaavat ja tervakaupan vaikutus niihin on tuotu selkeästi esille.

Kaiken kaikkiaan Oiva Turpeisen eloisesti juurevaan tyyliin kirjoittama kirja on asiantunteva Kainuun tervan ja autonomian ajan pohjoisen metsäpolitiikan historia ja samalla pohjoinen näkökulma Suomen taloushistorian merkittävimpään murroskohtaan.

– MIKKO HUHTAMIES

Elämäkerta hankalasta paperi-persoonasta

Teemu Keskisarja: Vihreän kullon kirous. G. A. Serlachiuksen elämä ja äfäärit. Siltala, Juva, 2010. 350 s.

Göran B. Nilsson kirjoitti jo kohta 20 vuotta sitten *Personhistorisk tidskriftissä* (1994) kahdesta toisilleen vastakkaisesta tavasta tehdä elämäkerrallista tutkimusta. Ns. ”laiska hermeneutikko” tutkii suurmiehiä ja -naisia, eikä jaksaa saati uskalla kritisoida heitä. Toisessa ääripäässä on tutkimuskohhteensa hukkaava strukturalisti, joka katsoo, että päähenkilö on vaihdettavissa keneen tahansa toiseen. Nilsson luonnollisesti kärjistää ja pitää odotetusti ideaalina näiden ääripäiden parhaiden osien yhdistämistä.

Teemu Keskisarjan kirjoittama elämäkerta käsittelee kauppaneuvos Gustaf Adolf Serlachiusta (1830–1901), joka kuuluu kiistatta

1800-luvun teollisuushistorian keskeisiin toimijoihin. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö on rahoittanut työtä, ja tilaaja lienee tyytyväinen lopputulokseen. Vauhdikkaasti kirjoitettu teos ei suinkaan tarkastele päähenkilöä myötäsukaisesti mutta toki hänen toimiaan pääosin ymmärtäen. Kirjoittaja ei kuitenkaan puhu työhön valituista menetelmistä tai sen teoreettisista lähtökohdista juuri mitään.

Kirjan johdanto on itse asiassa teoksen tiivistelmä, joka sisältää sanamuotoja ja jopa viitteitä myöten samoja asioita kuin varsinainen käsittely. Itse olisin sijoittanut nämä tiedot loppulukuun. Tämä on kuitenkin makukysymys.

Perinteiseen ja hyväksi todettuun tapaan Serlachiuksen vaiheet esitetään alussa kronologisesti. Ensimmäisen luvun (”Rojunkeittäjä”) pitkähkö 1600-luvulta alkava sukuselvytys tuntuu jossain määrin turhalta. Keskivaiheilla käsittely muuttuu temaattiseksi, mutta noudattaa pääpiirteissään päähenkilön elämänvaiheita ja hänelle keskeisiä episodeja. Keskisarja selvittää Serlachiuksen Mäntän tehtaan liiketoiminnan konkreettisia koukeroita rajoitetusti, mikä on hyvä ratkaisu jo yksin tehtävänrajauksen kannalta.

Serlachius-elämäkerran omintakeisuus perustuu ennen muuta Teemu Keskisarjan purevaan, nasevaan, jopa kärjistävään tyyliin. Hän tekee usein osuvia huomioita päähenkilöstään ja tämän aikalaisista sekä 1800-luvun liikemiehen toimintaympäristöistä. Kirjoittajalla on harvinainen kyky tiivistää puoleen lauseeseen olennaisin kulloinkin relevanteista konteksteista. Tulkinnat jäävät silti paikka paikoin hieman ohuiksi, kun tarinan jouhevuus voittaa tieteellisen syvyyden. Tärkein tutkimuskirjallisuus koostuu oikeastaan muutamasta keskeisestä teoksesta, joista P. H. Norrménin Mäntän tehdas 1868–1928 (1928) on yksi tärkeimpiä. Keskisarja modernisoikin Normmé-

nin käsityksiä. Varsin kiusallista on, että työssä ei ole käytetty Mauri Mönkkösen erinomaista Mäntän historiaa (1992), joka käsittelee juuri tätä ajanjaksoa. Lisäksi esimerkiksi SKS:n verkkojulkaisusarjasta Talouselämän vaikuttajat olisi ollut runsaasti hyötyä käsittelyn syventämisessä.

Keskisarja on lukenut laajasti Serlachiuksen kirjeenvaihtoa. Sen perusteella hän luo elävän kuvan tämän ”paperiperkeleeksi” ristimänsä erikoislaatuisen miehen vaiheista. Rehevät lainaukset tuovat runsaasti lisätietoja päähenkilön ajattelusta, mutta tässä yhteydessä olisi voinut käsitellä laajemmin kirjeenvaihdon muotoa ja roolia aikakaudella. Näyttää siltä, että Serlachiukselta on monista aikalaisistaan poiketen säilynyt nimenomaan yksityiskirjeenvaihtoa. Tavallisesti liikemiehiltä on säästynyt vain huomattavasti paperinmakuisempaa (!) liikekirjeenvaihtoa, jossa valuutat, velkakirjat, parselit ja erisorttiset hintatiedot vaihtoivat omistajaa. Siksi monista muista Serlachiuksen vertaisista värikkäistä persoonista ei ole kerta kaikkiaan tietoja säilynyt. Serlachius näyttää myös itse kirjoittaneen lähes elämänsä loppuun asti suuren osan kirjeistään: monilta muilta aikakauden toimijoilta on säästynyt vain kirjureiden siivoja ja neutraalisti kynäilemiä viestejä. Keskisarjan mukaan 1800-luvun jälkipuolen yrittäjien kirjeistä löytyy parhaimmillaan sisäpiirivitset, joiden tulkitseminen nykypäivästä käsin on vaikeaa (s. 68).

Joka tapauksessa edellä sanottu vahvistaa käsitystä siitä, että puutteellisesta koulusivistyksestään huolimatta, tai sen vuoksi, Serlachius oli mitä suurimmassa määrin kirjallinen henkilö. Ainakin osa Serlachiukselle epätyypillisestä kärkeasta kielestä näyttää kirjan lähdeviitteiden perusteella liittyneen viestittelyyn sellaisten henkilöiden kanssa, jotka eivät olleet talouselämän vaikuttajia ja jotka eivät siten

kuuluneet suoranaisesti päähenkilön pääasialliseen yhteistyö- tai kilpailijapiiriin. Jo varhemmilta ajoilta tunnetaan liikemiehiä (kuten Abraham Jakob Falander-Wasastierna 1700-luvulta), jotka harjoittivat Serlachiuksen tapaan strategista ajattelua ja suunnittelua nimenomaan mahdollisimman kaukana kirjeenkirjoittajan omilta päämarkkina-alueilta olevien kontaktiensa kanssa.

Keskisarjan kuva tästä ryysyistä rikkauksiin nousseesta kauppaneuvoksesta on kiinnostava. Serlachius itse ei ollut ainakaan pahoillaan, jos häntä pidettiin sankariyrittäjänä ja vastoinkäymisten voittajana. Vauraus oli toki pitkään vekselivetoista. Serlachius oli aggressiivinen, jopa väkivaltainen mies: hän käytti kovaa ja sattuvaa kieltä yhdestä jos toisestakin lähimmäisestään, mutta murjoi myös fyysisesti vastustajiaan ja alaisiaan. Silti Keskisarja pitää Serlachiukselta – tarkemmin käsitteen sisältöä määrittämättä – patriarkaalisen järjestyksen parhaiden perinteiden mukaisena hyvänä ja huolehtivana isäntänä, kun kyse oli tehdassalien ja tilusten kansanomaisista ”mateista ja maijoista”.

Keskisarja luonnehtii Serlachiukselta tunneihmiseksi, jonka toiminta ei aina ollut – kenenpä olisi – johdonmukaista tai rationaalista. Vaikka teoksessa Serlachiuksen toimintaa suhteutetaan 1800-luvun talouselämän yleisiin linjoihin, niin silti olisin toivonut tarkempaa analyysiä päähenkilön erityisyydestä tai tyyppillisyydestä ajallaan. Tekijä korostaa Serlachiuksen riskinottoa ja suuruudenhulluutta hankkeidensa läpiviennissä, samoin jopa kevytmielistä velaksi elämistä. Nämä ovat kaikki kiinnostavia havaintoja, mutta varsinkin hänen varhaiset vaiheensa 1860-luvun Tampereella ennen Mänttään siirtymistä osoittavat pyrkimystä serkittömyyteen. Vähävaraisen Serlachiuksen tapa kahmia itselleen, usein kokonaisuudesta tai suurista

linjoista välittämättä, kaikenlaisia liiketoiminnan muotoja viittoajalla edelleen voimissaan olleeseen (joskin häviävään) pyrkimykseen riskien minimointiin monialaistumisella.

Apteekin pito, kananmuna-afäärit, marjanpöimintä, sienien keräily sekä kaikenlaiset muut tänä päivänä lähinnä nappikaupalta vaikuttavat bisnekset eivät tuoneet Serlachiukselle menestystä. Tosin 1860-luvun jälkipuolisko ei tunnustusti kuulu muutenkaan Suomen taloushistorian tähtihetkiin. Vasta eräänlaiseksi vapaaehtoiseksi maanpaoksi tulkittava lähtö Mänttään teki Serlachiuksesta todellisen riskinottajan, joka erotti hänet monista aikalaisistaan. Kunniastaan arka vähävarainen mies oli Suomen Manchesterissa joutunut huonoon valoon ja siksi on helppo yhtyä Keskisarjan luonnehdintaan Keski-Suomeen menon motiiveista: ”Parempi olla metsäkulman merkkimies kuin keskinkertaisuus tai narri liike-elämän ytimessä.” (s. 112) Luonteva analogia löytyy Jouni Yrjänän tutkimasta ”metsäpirulaisesta” eli Erik Johan Längmanista, jolle ei myöskään löytynyt paikkaa talouden keskustasta.¹

Keskisarja kuvaa, kuinka Serlachius maalasi toistuvasti itse itsensä nurkkaan, minkä vuoksi hän joutui tarttumaan saatavilla olleeseen ainoaan vaihtoehtoon. Kuten kirjoittaja toteaa, ei Serlachiuksen velkataakka ollut yletön, vaikka noin miljoonan markan velat olivat suuri raha, mutta ei suinkaan tavaton 1880-luvun alun teollisuudessa. Kauppaneuvoksen luovuus vekseleiden käytössä pitempiaikaisenkin rahoituksen lähteenä sekä hänen omaperäisen suorasukainen tapansa hoitaa pankkisuheteita lienevät pitäneet Mäntän patruunan taseet tiukasti pankkiireiden suurennuslasin alla.

Serlachiuksen sitoutuminen fenomaaniseen liikkeeseen on kiintoisa. Tekijä osoittaa, että kauppaneuvoksella ei ollut muiden teolli-

suudenharjoittajien tapaan menemistä – jos kohta haluakaan – svekomaanien joukkoon. Serlachius käytti monien muiden menestyneiden yritysjohtajien tapaan aina parasta asiantuntemusta asioidensa hoitamisessa, ja palkkasi 1880-luvun alussa juristikseen nuoren helsinkiläisen Rudolf Elvingin, joka oli tuolloin ja paljon myöhemminkin ruotsinmielisten ehdotonta eliittiä. Elving oli myös merkittävä tekijä svekomaanien pää-äänenkannattaja Nya Pressenissä; kyseinen lehti oli samaan aikaan Serlachiuksen ankara kriitikko.

G. A. Serlachiuksella ei ollut asiaa valtiopäiville, sillä porvarisääty ei olisi suin surminkaan ottanut tällaista kuvaista sotkijaa joukkoonsa. Edelleen Serlachiuksella ei ollut läheisiä suoria suhteita Helsingin virkakoneistoon, joten aikakauden yrittäjille tyypilliset politiikan ja vallankäytön huipulle johtavat väylät puuttuivat. Sen sijaan mänttäläinen hyödynsi julkista sanaa, jossa hänen ehkä kieliopillisesti vajavaiset, mutta loogisen asiapitoiset tekstinsä saivat vastakaikua. Keskisarja käsittelee lyhyesti päähenkilönsä kenties suurimman voiton eli Pohjanmaan radan kääntämisen Vilppulan kautta kulkeväksi vuosien 1877–1878 valtiopäivillä. Tämä ”poliittinen ihme” olisi kaivannut laajempaa käsittelyä.

G. A. Serlachius johti yritystään käytännössä kuolemaansa (1901) saakka ja tuli samalla syrjäyttäneeksi ainoan poikansa Axelin johdotehtävistä, kun veljenpoika Gösta valittiin firman raha-asioista vastaavaksi johtajaksi vuonna 1900.

Vihreän kullon kirous on mielenkiintoinen esitys tärkeästä aiheesta, ja siinä yhdistetään onnistuneesti päähenkilön persoona ta-

louden kehittämiseen ja kulttuurin tukemiseen.

– PETRI KARONEN

Nuorten sotapappien epäyhtenäiset sotakokemukset

Ilkka Huhta: Papit sisällissodassa 1918. Kirjapaja, Helsinki 2010. 198 s.

Sisällissodan viimeisin tulkintakierros on nostanut aiheellisesti uudelleenarvioinnin kohteeksi myös kirkon ja papiston roolin vuoden 1918 tapahtumissa. Toissa vuonna ilmestynyt Ilkka Huhdan toimittama kokoelmateos *Sisällissota 1918 ja kirkko* vetää ansiokkaasti yhteen sisällissodan kirkollista historiaa. Huhta jatkaa tutkimukseen jääneiden aukkopaiikkojen täyttämistä uusimmassa kirjassaan *Papit sisällissodassa 1918*, jossa syvennytään armeijan palveluksessa sotaan osallistuneiden pappien vaiheisiin.

Huhta korostaa valinneensa näkökulmaksi nimenomaan yksittäisten pappien seuraamisen rintamalle, sillä kenttäpappien järjestäytymistä yleisellä tasolla on tutkittu jo aiemmin. Yksilöitä seuraamalla Huhta tahtoo havainnollistaa, miten erilaisia pappien motiivit, toiminta ja suhde armeijaan itse asiassa olivat. Tässä teos onnistuu hyvin. Esimerkiksi maineikkaan körttikaartin joukkueenjohtajaksi lähteneen Väinö Malmivaaran perspektiivistä sota näyttää perin erilaisena kuin apupappi Ilmari Salomaan, jonka pesti kenttäpappina jäi lyhyeksi ja jolla oli vaikeuksia ymmärtää ylipäänsä tehtävänsä tarpeellisuutta.

1. Ks. Jouni Yrjänä (2009) *Metsäpirulainen*. Liikemies Erik Johan Längman (1799–1863) talousjärjestelmän murroksessa. Helsinki.

Papit sisällissodassa 1918 etenee väljän kronologisesti. Kirjan alkiosa keskittyy vapaaehtoisesti rintamapalvelukseen lähteneisiin pappeihin sodan alkukuukausina. Jälkimmäinen osa puolestaan käsittelee valkoisen armeijan kenttäpappiorganisaation muotoutumista ja pappien toimintaa organisaation osana huhtikuun alusta lähtien.

Tutkimus rajautuu sotakuukausiin eikä luotaa tarkemmin sotapappien tai kenttäpappiorganisaation myöhempiä vaiheita. Huhta kuitenkin tuo esiin, että kevään 1918 kuluessa luotu kenttäpappijärjestelmä loi perustan kirkollisen työn näkyvälle roolille itsenäisen Suomen armeijassa. Tämä rooli on säilynyt nykypäivään saakka – satunnaisista soraäänistä huolimatta.

Kaikki Huhdan tarkastelemat papit osallistuivat sisällissotaan valkoisen armeijan riveissä. Ainoan tunnetun punaisten puolella taistelleen papin Einar Rauhamäen vaiheet sivuutetaan pikaisesti, sillä ne ovat tuttuja aiemmasta tutkimuksesta. Myös monista valkoisiin liittyneistä papeista on toki kirjoitettu paljon, mutta Huhta kokoa heidän vaiheitaan ensi kertaa laajasti yhteen. Samalla hän irrottautuu ansiokkaasti niin vapausotahistorian sankarikuvista kuin 1960-luvulta alkaen sotapappeihin liittyneestä leimakirveen heiluttelusta. Kirjan ydinsanoma on, että vaikka osa sotapapeista lähti taistoon innokkaasti laillisen esivallan, itsenäisyyden ja uskon puolesta, moni palasi murtuneena ja pettyneenä. Yhtä monet olivat jo lähtiessään epävarmoja ja vastahakoisia.

Keskeisiä havaintoja on myös valkoisten sotapappien nuori ikä. Lähes puolet oli alle 30-vuotiaita nuorukaisia, joiden lähtöä sotapalvelukseen selitti osaksi seikkailunhalu.

Huhdan mukaan valkoisessa armeijassa taisteli ase kädessä toistakymmentä pappia. Lisäksi armeijan palvelukseen astui kymmeniä muita kirkonmiehiä, jotka vastasi-

vat sotilaiden, haavoittuneiden ja vankien sielunhoidosta, jotkut myös sotilaiden saunottamisesta ja jumppaharjoituksista. Huhta tähdentääkin, että luvut sodassa olleiden kenttäpappien määrästä vaihtuvat sen mukaan, keitä kenttäpappeiksi luetaan ja milloin sotatilan katsotaan päättyneen.

Teoksessa kuvataan yksittäisten pappien sotakokemuksia pääosin näiden kirjeiden, päiväkirjojen ja muisteluiden välityksellä. Lähteet eivät kuitenkaan aina päästä tutkijaa etenemään tapahtumahistorian taakse. Kuvaukseen kaipaaisikin vielä enemmän yleistä tulkintaa tuntemuksista, joita aseeseen käyttäminen, kuoleman näkeminen tai vankileirien kurjuus rintamapapeissa herättivät.

Myös pappien luonnekuvat jäävät paikoitellen ohuiksi, sillä Huhta pohtii heidän motiivejaan turhankin varovasti. Esimerkiksi kenttäpapista organisoineesta sotarovasti Hjalmar Svanbergistä piirretty kirjan rivien välissä suorastaan pyrkymäinen ja vallanhimoinen kuva, mutta Huhdan lakoninen tyyli jättää lukijan kaipaamaan suorasanaisempaa henkilöhaamon tarkoituksen tulkintaa.

Parhaiten kenttäpappien tunnot ilmenevät käsiteltäessä heidän suhdettaan armeijan moraalin rapautumiseen ja kurittomuuteen sodan loppuvaiheessa. Pohjois-Savon rykmentinpappi Hille Sipilä kirjoitti tuohtuneena esimiehelleen kuultuaan humalaisten upseerien huvitelleen ampumalla punavankkeja. Hän vaati syyllisiä tilille valkoisen armeijan kunnian palauttamiseksi. Papin toive ei kuitenkaan toteutunut ja hän jätti pian tehtävänsä.

Huhdan tutkimuksen kieli on sujuvaa ja napakkaa, ja hän välttää päättäväisesti aiheeseen herkästi liittyvän hurskastelun. Yksittäisten pappien vaiheiden seuraaminen tuo teokseen kuitenkin ajoittain poukkoilun tuntua. Teoksen kuvitus rajoittuu muutamaan valoku-

vattuun asiakirjaan. Kirjan käyttökelpoisuutta lisää loppuun liitetty matrikkeli, jossa on 64 rintamapappien henkilötiedot.

– SAMI SUODENJOKI

Elämän liekeissä

Sirpa Kähkönen: Vihan ja rakkauden liekit. Kohtalona 1930-luku. Otava 2010. 287 s.

Vanhemmat sukupolvet siirtävät arvonsa, asenteensa ja käyttäytymismallinsa nuoremmalle sukupolvelle kasvattamalla. Osa niistä kantaa uuteen aikaan, rakentaa lasten ja lastenlasten maailmankuvaa ja identiteettiä, osa katoaa ja jää oman aikansa jäljeksi. Kasvatusta (koulu, lapsi- ja varhaisnuorisotoiminta, media) käytetään myös kansallisen identiteetin ja arvo maailman rakennustyössä. Menneisyyden hallinta on osa tuota prosessia. Valtaapitävät voivat halutessaan välittää näkemyksiään hyvästä / pahasta, oikeasta / väärästä ja merkityksellisestä / merkityksettömästä oman historiankuvansa. Menneisyyden tapahtumat, päätökset ja valinnat seuloutuvat tapahtumien vyörystä tarkoituksenmukaisesti, ne saavat ajan myötä myyttisiä piirteitä ja antavat turvaa erityisesti kriisi-aikoina. Toisaalta ne jakavat kansaa ”meihin” ja ”heihin”. Jos julkisesti kerrottu tarina on ristiriidassa suvun ja yksilön menneisyyden kanssa, nousee esiin kysymyksiä: Miksi minun kuvani ei sovi yhteiseen kuvaan? Kuka minä olen? Ovatko arvoni tärkeitä? Missä minun juureni ovat? Problematisointi avaa uusia näkökulmia menneisyyteen. Näin kävi myös Sirpa Kähköselle, joka jo lapsena sai aavistuksen siitä, että hänen isoisänsä oli elänyt toisin

kuin joku tai jotkut olisivat hänen halunneet elää.

Kirjassaan *Vihan ja rakkauden liekit. Kohtalona 1930-luku* Kähkönen tuo esille palan Suomen historiaa, joka on (ehkä) haluttu unohtaa tai vaieta. Kähkösen kirja on kuvaus siitä, miten yhteiskunta kohteli kansalaisiaan, joiden poliittinen mielipide ja kansalaistoiminta tulkittiin maan- tai valtioonpetokselliseksi toiminnaksi. Se on kuvaus yhteiskunnasta, jossa sanan-, yhdistymis- ja kokoontumisvapaus eivät olleet itsestäänselvyksiä. Se on kuvaus ajasta, jolloin syrjintä poliittisen mielipiteen perusteella oli laillista, ja joka kymmenes aikuinen oli sen vuoksi vaarassa joutua oikeudellisten ja kurinpitotoimien kohteiksi. Se on kuvaus tavallisista ihmisistä, jotka yrittivät elää arkeaan unohtamatta sosialistisia arvojaan ja menneisyyttään ja joutuivat sen vuoksi poliittisiksi vangeiksi Tammisaaren pakkotyölaitokseen. Kähkönen kirjailijana saavuttaa historiallisella teoksellaan suuren yleisön, jolle suomalainen 1930-luvun yhteiskunta ja poliittinen järjestelmä näyttävät tyystin uudessa, mutta ei välttämättä miellyttävässä valossa.

Vihan ja rakkauden liekit jakautuu kahteen osaan: Kähkösen isoisän Lauri Tuomaisen tarinaan (s. 7–101) ja viranomaisten sekä vankien äänistä koottuun kuvaan Tammisaaren pakkotyölaitoksesta (s. 102–276). Kähkönen rakentaa kertomuksen isoisänsä kirjallisen jäämistön, arkistolähteiden, lehdistön, muistelmien ja tutkimuskirjallisuuden varaan. Aineisto on monipuolinen ja laaja. Kähkösen työn arvoa lisää se, että hän on aiheen pioneereja. Suomen poliittisten vankien vaiheista, vankilaelämästä ja pakkotyölaitoksesta on kirjoitettu erityisesti aikalaismuistelmissa¹ ja työväenliikettä ja 1930-luvun poliittista historiaa käsittelevissä tutkimuksissa², mutta valtion poliittisiin vankeihin kohdistamista linjauksista ja rangais-

tusmenetelmistä 1920- ja 30-luvulla ei ole tehty yhtenäistä akateemista tutkimusta. Toivottavasti Kähkösen kirja enemmän tai myöhemmin innoittaa jonkun pro gradua tekevän tai väitöskirjatutkijan aihepiiriin pariin.

Kähkösen kirja ei rakennu johdonmukaiselle kysymyksenasettelulle, mutta sivuilta voi poimia monia mielenkiintoisia aiheita poliittisten vankien ja vankilaitoksen historiasta. Kähkönen tuo esille vankien vastarinnan niin pakkotyölaitoksessa kuin muualla yhteiskunnassa. Vangit ja heidän aatetoverinsa pyrkivät vaikuttamaan vankilapolitiikkaan vankilan sisällä ja sen ulkopuolella. Vangit järjestivät nälkälakkoja, lähettivät salaviestejä ja tarkoituksella hidastivat vankilassa tehtäviä työprosesseja. Puolueista SDP ja SSTP toivat 1920-luvulla poliittisten vankien olosuhteet keskusteltavaksi valtiopäiville, Mary Pekkalan johdolla organisoitiin Vankien Apu -yhdistys ja vankien lähipiiri järjesti hiljaisia mielenosoituksia vankien hautajaisten yhteydessä. Tarkoituksena oli lisätä tietoisuutta poliittisten vankien arjesta ja pakkotyölaitoksen käytännöistä ja näin saada niihin parannuksia. Vankilaelämän, vankien ja omaisten kokemusten sekä viranomaisten toiminnan ja yleisen suhtautumisen kuvaus on erityisen ansio-kasta. Kähkösen viittaa myös pakkotyölaitoksen vankimääriin (s. 56, 105), mutta olisi todella mielenkiintoista tietää, mikä oli poliittisten vankien kokonaismäärä.

Kähkönen on kuvaillut 1920- ja 1930-luvun suomalaista yhteiskuntaa Kuopio-sarjassaan, jossa päähenkilöiden elämänvaiheet heijastavat Kähkösen isoisän perheen ja lähipiirin tarinoita. Romanit ovat loistavia kuvauksia suomalaisesta elämänmenosta. Niissä yhdistyvät eloisa kerronta ja historiallinen konteksti lukukokemukseksi, johon historiatietoisempikin lukija uskaltaa sukeltaa. Sen sijaan Vihan ja rakkauden liekit -kirjas-

saan Kähkönen ei ole osannut valita, ollako kirjailija vai historiantutkija. Usein kiinnostava tarina lähteeseen voi karata rönsyiksi ja johdattaa kirjoittajan alueille, jotka eivät kuuluneet alkuperäiseen suunnitelmaan. Sivupolut eivät välttämättä ole haitaksi, mikäli ne sitovat tarinan eheäksi kokonaisuudeksi, mutta joissain kohdin Kähkönen jää pohtimaan itse aiheen kannalta tarpeettomia, tosin mielenkiintoisia asioita, kuten Mary Pekkalan tietä englantilaisesta yläluokan nuoresta naisesta kommunistiksi. Paikoin Kähkönen sekoittaa Lauri Tuomaisen tarinaan epäoleellisia lähteitä, kuten Anna Ahmatovan ja Henri Beraudin kuvauksia 1920-luvun Leningradista ja Moskovasta (s. 36–39). Lähdeaineistona Etsivän Keskuspoliisin kuulustelupöytäkirjat ja kirjeet sekä kommunistisen liikkeen toimijoiden omaelämäkerrat ovat vaativia. Ne pitävät sisällään monta hyvää tarinaa ja juonen käännettä, mutta yksityiskohtaisesti selostettuna ne ovat lukijalle uuvuttavia. Tutkijan tehtävä on tuoda lähteistä esille olennainen, todistusvoimainen tieto ja suhteuttaa se muuhun aineistoon. Kirjailijalla on vapaammat kädet, mutta tämä on myös lukijan muistettava.

Kokonaisuudessaan Kähkönen on onnistunut tehtävässään, jonka

1. Esimerkiksi Niilo Väre (1976) *Meitä murtaneet ei piiskurit*. WSOY; Mikko Eränen (1961) *Punaisen esiliinan tarinoita*. Kansankulttuuri; Nestori Parkkari (1961) *Väkivallan vuodet*. Kansankulttuuri.

2. Jukka Rislakki (1982) *Erittäin salainen*. Vakoilu Suomessa. Lovekirjat; Kimmo Rentola (1994) *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY; Ulla Aatsinki (2007) *Hirmuvallan huolena, vankilat ja tuonela*. Pirkanmaan vasemmistolainen työväenliike. TUP; Ulla Aatsinki (2009) *Tukkiliikkeestä kommunismiin*. Lapin työväenliikkeen radikaalisoituminen ennen ja jälkeen 1918. TUP.

isoisä hänelle antoi. Hiljaisena tietona siirtynyt poliittinen perintö yhdistettynä Kähkösen historiaantajuun ja isoisältään saamaansa kirjoittamisenlahjaan avaa uuden, tervetulleen sivun Suomen historiassa. Keskustelua on hyvä jatkaa Kähkösen työn pohjalta.

– ULLA AATSINKI

Hyvää mutta vanhaa viiniä uudessa leilissä

Juhani Suomi: Lohen sukua. Otava 2010. 751 s.

Jokainen historian ammattilainen tietää, kuinka tuskallinen prosessi oman tekstin radikaali tiivistäminen yleisesitykselliseen muotoon on. Juhani Suomi on suorittanut tällä saralla erityisen vaativan savotan tiivistäessään kahdeksan Kekkos-kirjaansa yksiin kansiin. Uusi teos ei ole suunnattu historian ammattilaisille, vaan suurelle yleisölle. Tämän vuoksi olisi epäoikeudenmukaistakin odottaa siltä mitään radikaalisti uusia tulkintoja.

Tämän muistaenkin teos muodostaa kollegoille pienen pettymyksen, sillä se on todella vanhan kertausta niin sisältöineen kuin tulkintoineen. En kuulu niihin, jotka lienevät melkein ilakoiden odottaneet, että ”mitähän sen on ollut pakko myöntää uusien lähteiden pohjalta”. Niihin kuitenkin kuulun, joiden mielestä Juhani Suomen kaltainen ansioitunut tutkija olisi voinut, tehdäkseen oikeutta itselleenkin, myös muokata tekstiänsä asiasisältöä uudelleen.

Teos seuraa kirjasarjan latuja myös esitysmuodoltaan. Se on jatkuvaa sisä- ja ulkopolitiikan tapahtumien luetteloa, nimiä, neuvottelevia, hallituksia, kommuniqueoita ja

niin edelleen. Toki suurella ammattitaidolla ja sujuvalla kynällä esitetynä. Tavallisen lukijan tavoittamista olisi kuitenkin edesauttanut yleisempi esitystapa, jossa olisi voinut olla raaka yksityiskohtien suhteen. Jokainen niitä kaipaava voi löytää ne elämäkertasarjasta.

Valitettava on myös se ratkaisu, että myöhempää tutkimusta ei ole otettu huomioon edes kilpailevina Kekkos-kuvina, vaikka Suomen oman teossarjan viimeisenkin osan ilmestymisestä on jo vuosikymmen. Suomi ei esitele eikä analysoi esimerkiksi Hannu Rautkallion, Lasse Lehtisen tai Jukka Seppisen tulkintoja. Ymmärrän tämän siltä kannalta, että hän katsoo varmasti jo riittävän monta kertaa esittäneensä omat asiaperusteensa näiden tutkijoiden tulkintoja vastaan.

Suurin osa suuresta yleisöstä – eli nimenomainen kohdeyleisö – kuitenkin luultavasti tuntee Kekkos-tutkimuksista vain median kuvan ja on monissa tapauksissa lukeut todennäköisemmin Rautkallion ja Lehtisen kirjat kuin Suomen, koska ne tarjoavat dramaattisempia tulkintoja. Sitä olisi kiinnostanut saada selvyyttä, millä perusteilla tutkijat ovat niin eri mieltä. Juhani Suomella olisi ollut aika monen taalan paikka esitellä lyhyesti ja populaarissa muodossa ne perusteet, joilla hän katsoo kumoavansa toisten tulkinnoista ainakin pääväittämät.

Ja jos pitääkin edellä mainittujen herrojen tulkintoja liian poleemisina, niin miten voi perustella, ettei edes Timo Soikkasen Ulkoministeriön historian tulkintoja kommentoida?

Kekkos-monografia seuraa teossarjaa siinäkin, että senkään Kekkosessa ei löydy moitteen sijaa. Vain muut juonittelevat, toimivat itsekkäästi, aiheuttavat vaikeuksia ja tekevät virheitä, ”uhoavat” (usein toistuva termi), ja heistä sopii käyttää arvoväritteisiä, kielteisiä ilmaisuja. Kekkoson omaa toimintaa verrataan niin usein Sisyfok-

seen, että se olisi sopinut yhtä hyvin kirjan otsikkoon kuin siellä nyt oleva lohi.

Edellä todetulla en väitä, että Juhani Suomi olisi ollut sokea Kekkoson virheille. Siihen hän on aivan liian pätevä tutkija. En myöskään edes yritä ottaa kantaa siihen, mikä olisi se virheetön ja oikea kuva Kekkosesta. Mutta häiritsevää on, jos Kekkos-kritiikin ainoiksi perusteiksi nähdään pelkästään ”sitkeästi elävät ennakkoluulot”, ”tiedotusvälineiden luomat mielikuvat”, ”sopuli-ilmiö”, ”viime vuosien aikana tapahtuneen ja yhä jatkuvan turvallisuuspoliittisen taivalkääntömmen” perusteleva ja ”henkilökohtaisista syistä juontuva vanha Kekkos-kauna”. Tuntee siltä, että legitimiä ja perusteltua Kekkos-kritiikkiä ei edes voisi olla olemassa.

On myös pakko sanoa, että noottikriisin selittäminen pelkällä kansainvälisen politiikan näkökulmalla ja sen erottaminen kokonaan Suomen presidentinvaalista ei enää ole uskottavaa. Tai otettaisiin samalta ajalta yksityiskohta: tulkinta Kekkoson vuoden 1961 vierailusta Englannissa. Juhani Suomen mukaan vierailu oli menestys ja läpimurto, kun puolueettomuus tunnustettiin.

Ei tämä tietenkään merkityksentöntä ollut. Mutta Foreign Officen sisäisestä keskustelusta käy ilmi, että britit olivat itse asiassa pettyneitä vierailuun. He olisivat halunneet Kekkoselta edes jonkin vihjauksen siitä, että tämä ymmärsi ajavansa idänpolitiikkaansa vain pakosta. Sellaista signaalia he eivät kokeneet saaneensa. Lisäksi Englannin ja Yhdysvaltain yleisenä linjana oli noina vuosina puhua Suomen puolueettomuudesta eniten silloin, kun he uskoivat siihen vähiten: se oli ainoa keino tehdä Kremilille vaikeaksi hyökätä tuota puolueettomuutta vastaan. Vasta 1960-luvun lopulla puolueettomuusvakuuttelut olivat selkeästi aitoja ja Kekkoselta kohtaan tunnet-

tu henkilökohtainen luottamus nousset.

Juhani Suomi on – jälleen kerran – tehnyt sen, mitä on lähtenyt tekemään, erinomaisella ja itseään säästämättömällä ammattitaidolla. Kekkonen saattaminen yksin kanssiin on suurtyö, jota kukaan ei ole vielä paremmin tehnyt, enkä usko, että kykenee tekemäänkään. Tärkeimmässä Juhani Suomi on onnistunut täysin: hän on tavoittanut Kekkonen mielenmaiseman, Kekkonen arvomaailman ja kaiken sen, mikä Kekkonen tämän omassa mielessä ohjasi.

Mutta silti pelkään, että varsinainen tavoite on jäänyt saavuttamatta. Kollegoille uusi teos on vain tiivistelmä, joka ei sisällä mitään yllätyksiä. Varsinaiselle kohderyhmälle, valtaosalle suurta yleisöä, yli 700 sivun tiilikivessä on liikaa paksumuuta ja yksityiskohtia, joiden perässä ei pysy. Eivätkä ne yksityiskohdat lopulta ratkaise suuren yleisön mielikuvaa siitä, kuka oli suomettunut ja kuinka paljon, tai mitä tuo suomettuminen edes oli.

– VESA VARES

Rajamaan monikulttuurinen yhteisö

Maria Lähteenmäki: Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944. Historiallisia tutkimuksia 243. SKS, Helsinki, 2009. 469 s.

Maria Lähteenmäen tutkimus *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944* sijoittuu Terijoelle Karjalankannakselle. Lähteenmäki esittelee ja analysoi Venäjän ja sittemmin Neuvostoliiton kupeessa

sijainneen alueen historiaa. Kuvausta väritetään muistitiedolla. Avainkäsitteinä toimivat raja ja arki, joita Lähteenmäki tarkastelee yhtäältä monitahoisten poliittisten jännitteiden kautta, yhtäältä osana Terijoen jokapäiväistä elämää. Tutkimusta raamittavat kaksi Terijokea koskettanutta käännettä: uhka joutua liitetyksi Venäjään 1911 ja alueliitos Neuvostoliittoon vuonna 1944. Tutkimus on syntynyt Suomen Akatemian rahoittaman akatemiattutkijan hankkeen tuloksena.

Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat nousevat historian- ja kulttuuritutkimuksesta. Lähteenmäki kirjoittaa (s. 22), että hänen tutkimansa rajamaan erityisyys – *paikan tuntu* – ei ole syntynyt itsestään vaan sitä tuotetaan jatkuvasti. Terijokea ”uusinnetaan” tässä ajassa mm. kotiseutua käsittelevässä kirjoittelussa ja muistitiedossa – kuten myös rajantakaisessa Zelenogorskissa, jossa venäläiset luovat oman kotipaikkansa tuntu. Näitä ilmiöitä ja prosesseja kuvattaessa Lähteenmäki käyttää ilmaisua *historiallinen inversio*. Raja onkin tutkimuksessa sekä *silta* (kulttuuriteoreetikko Homi K. Bhabhaan viitaten) että tila ”in-between”, jotka tarjoavat rikkaan tilan ihmisille työstää itseään ja identiteettejään.

Lähteenmäki korostaa muistitiedon merkitystä tutkimukselleen (sekundaarina) lähdeaineistona, joksi luetellaan omakätiset kirjoitukset, haastattelujen ja kuulustelujen kautta tuotetut kertomukset sekä erilaiset muistelmat. Hän kirjoittaa: ”Lähtökohteisesti tämän työn pääaineisto on kuitenkin primaari arkistoaineisto, jota painetut aikalaislähteet, muistitieto ja aikaisemmat teemaa sivuavat akateemiset tutkimukset ristiinvalitsevat ja täydentävät.” (s. 31) Lähteenmäki mainitsee myös oral history -tutkimuksen ja toteaa, että monet historiantutkijat ovat puolestaan suullisen historian läh-

dearvoa. Käytännössä Lähteenmäki itsekin tekee tutkimustaan irrallaan oral history -liikkeen ajamasta ideologiasta, sillä liikkeen sisällä toimiville tutkijoille muistitieto on tutkimukselle arvokasta ja hedelmällistä aineistoa *sellaisenaan*.

Tutkimus rakentuu seitsemästä pääluvusta. Ensimmäiseksi Lähteenmäki perehdyttää lukijan sisällissotaa edeltäneisiin vuosiin rajaseudulla. Hän kuvaa onnistuneesti, miten Terijoen lehti kahden tulen välissä, sillä Kuokkalan huvilaa keskuksenaan pitäneet bolševikit ja muut ”Suomen syöjät” saivat toimillaan Suomen oikeistopiirit hermostumaan. Rajamaan asukkaiden kannat sen sijaan paljastuivat muistitiedosta: Osa terijokelaisista suhtautui työväenliikkeen toimii epäluuloisesti. Yhtäältä kansalaisaktiivisuus alkoi murtaa asenteita, ja terijokelaisiakin nähtiin kansalaiskokouksissa, mielenosoituksissa ja kansalaisreformien allekirjoittaneissa. Lähteenmäki toteaaakin, että aikaisemmin niin monikulttuurinen Terijoki oli muuttunut sisällissodan kynnyksellä toisenlaiseksi: ”Idän ja lännen välinen raja rakennettiin ihmisten mieliin uhkailulla, houkutuksilla, pelottelemalla, palkinnoilla ja demonisoinnilla.” (s. 74)

Sisällissodan 1918 tapahtumiin Lähteenmäki paneutuu lähinnä punakaartin ja suojeluskunnan (eli voimisteluseuran) järjestäytymisen sekä sodan veristen jälkiseurauksen näkökulmasta. Erytisen maininnan ansaitsee Heikki Kaljusen toimintojen monipuolinen kuvaus. Punakenraalista syntynyt folklore on saanut valtavat mittasuhteet myöhemmässä historiankirjoituksessa, ja Lähteenmäki murtaa tätä myyttiä huolellisella kuvauksellaan.

Lähteenmäki selvittää tutkimuksessaan perusteellisesti, miten suuren muutoksen Terijoki kävi läpi sisällissodan jälkeisessä Suomessa. Monikulttuurisuudesta tunnettu yhteisö muuttui suljetuksi raja-

alueeksi, jossa Etsivän keskuspoliisi suoritti valvontaa ja rajanylitysten tarkkailua. Rajamaan komendanttiviraston tehtävänä oli järjestyksen ylläpito ja valtakunnalle vaarallisten henkilöiden etsintä. Terijoelle perustettiin heti sisällissodan jälkeen myös oma rajavartiopataljoona.

Lähteenmäki kuvaa kiinnostavalla tavalla myös, miten nouseva keskiluokka täytti Terijoella sen valtatyhjiön, jonka venäläinen yläluokka ja sosiaalidemokratia sisällissodan jälkeensä jättivät. Heidän mantransa peruspiireina toimivat topeliaaniset arvot (uskonto ja isänmaa), heimoaate ja venäjänvastaisuus. Ideologisena suunnanäyttäjänä toimi mm. valtiotieteilijä Y. O. Ruuth. Hänen kirjoituksissaan menestyvän keskiluokan turva ja etu olivat menestyvä valtio, joka ylläpiti järjestystä, kuria, oikeutta ja työrauhaa.

Tavallisille terijokelaisille tämä kaikki oli äkkiseltään kuitenkin hie-man liikaa. Lähteenä käytetty muistitieto avaakin oven toisenlaisille tulkinnoille. Muistitieto kuvaa konkreettisesti, millaisiin vaikeuksiin rajojen sulkeutuminen johdatti tavalliset terijokelaiset: Työ pelloilla muuttui pelottavaksi, salakuljetus kukoisti ja epäluulo valvovia viranomaisia kohtaan lävisti koko yhteisön. Paikalliset myös kokivat eristyvänsä sekä Suomesta että Venäjältä. Muistelukerronnassa vihaa lietsosivat muut kuin terijokelaiset – molemmin puolin rajaa. Ylimitoitettu ideologinen painotus ei sekään kaikkialla saanut jalansijaa.

1930-luvulla Terijoella puhalsivat jo uudet tuulet. Rajan sulkeutuminen köyhdytti paikkakunnan vilkkaan kulttuuri- ja rantaelämän vain väliaikaisesti, sillä tyhjiilleen jääneet, rappioromantikkaa huokuvat rantahuvilat houkuttelivat Terijoelle runsaan joukon suomalaisia taiteilijoita. Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja (1925) luonnehtikin alueen kohonneen maailman tärkeimpien kulttuurirajojen joukkoon. Suomalaisten tai-

teilijoiden vanavedessä paikan tunnun aistivat myös matkailijat. Matkailulla olikin uskomaton eheyttävä vaikutus. Hilpeä ja iloinen elämänmeno palasi Terijoelle, ja rantatietä Terioen keskikylältä Rajajoelle alettiin kutsua ”Suomen Rivieraksi”.

Lähteenmäki lopettaa tutkimuksensa toisen maailmansodan taapahtumiin Terijoella. Historiankirjoitusta leimaa tässä kohdassa hienoinen nostalgia, tutkijan henkilökohtaisestikin kokemaa historiallinen inversio. Karjala, sota ja evakkous näyttäytyvät niin muistitiedossa kuin Lähteenmäen kirjoittamassa kuvauksessa tragediana ja menetyksenä. ”Tätä menetyksen tuskaa ei ole lievittänyt eikä tapahtumien hyväksymistä edesauttanut toistettu epärealistinen kiiltokuva luovutetun Karjalan yhteiskunnallisesta tilasta.” (s. 433) Lähteenmäki tunnustaakin (s. 7), että hänelle kävi kuin Kannaksen lomalaisille: Terioen idea oli niin vastustamaton, että se vei hänet mennessään. Tästä syystä Lähteenmäki haluaa-kin omistaa tutkimuksen kaikille terijokelaisille ja Terioen puolustajille, mikä tutkijan osoittaman eleenä on ilman muuta kaunis ja pyyteetön.

– OUTI FINGERROOS

Karjalan historiasta kajahtaa

Karjala itärajan varjossa. Viipurin läänin historia VI. Toim. Yrjö Kaukiainen ja Jouko Nurmiainen. Karjalan Kirjapaino Oy, Lappeenranta, 2010. 572 s.

Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön ja Karjalan Kirjapaino Oy:n suurhanke, kuusiosainen Viipurin läänin historia, on Suomen tämän-

hetkisen historian tutkimuksen mittavin ja merkittävin hanke. Alueen sijainti Ruotsin / Suomen ja Venäjän / Neuvostoliiton rajalla ja rajan molemmin puolin keskiajalta nykyaikaan tekee sen historiasta ja historian tutkimisesta tavanomais- ta paikallishistoriallista tutkimusta laajemman, monitahoisemman ja rikkaamman, myös problematiikal- taan. Viipurin läänin historia on paitsi oman alueensa ja väestönsä monin tavoin myös siihen rajoit- tujen valtakuntien historiaa.

Läänin historian – niin väestöllisen, taloudellisen, kulttuurisen kuin ennen kaikkea poliittisen ja sotilaallisen – monimuotoisuus tuli hyvin esiin historiasarjan kahdessa ensimmäisessä jo ilmestyneessä osassa *Karjalan synty* (2003) ja *Viipurin läänin synty* (2004). Yhtä hyvin on tämä monitahoisuus ja se, että Viipurin läänin historia on elimellinen osa myös Suomen ja sen itäisen naapurin valtakunnallista historiaa, näkökulmalla myös 2010 ilmestyneessä historiasarjan kuudennessa osassa *Karjala itärajan varjossa*. Oli paikallaan, että tämä nykypäiviin asti ulottuva viimeinen osa ehdettiin julkistamaan jo nyt, Suomen ja Venäjän moninaisen kanssakäymisen ajankohtaisuudenkin vuoksi.

Karjala itärajan varjossa sopsi periaatteessa koko historiasarjan tai minkä tahansa muunkin sen käsittelemän aikakauden otsikoksi. Parhaiten se sopii kuitenkin juuri tämän, Suomen itsenäistymisestä nykyaikaan ulottuvan osion nimeksi. Synkemmin kuin milloinkaan varjosti itäraja juuri tätä aikaa. Suomi omana valtionaan menetti yhden sykkivistä sydänalueistaan, leimallisimman osan Karjalaa, noin kolme neljäsosaa Viipurin läänistä Neuvostoliitolle. Toki sen koko väestö siirtyi Kanta-Suomeen ja säilyi Suomen elinvoimana.

Teoksen tutkija-kirjoittajista viisi kuudesta on onnistuneesti saatu lähes kokonaan Karjalan oman yliopiston, entisen Joensuun, nyky-

sen Itä-Suomen yliopiston tutki-joista. Ja hyvin joukkoon on sopinut myös ”vieraileva tähti”, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian professori Martti Turtola. Tekijät ovat erinomaisesti onnistuneet kukin omissa vastuuosioissaan ja myös niveltämään ne elimellisesti toisiinsa niin, että koko teos muodostaa homogeenin ja tasapainoisen kokonaisuuden; yksityiskoh-
tien ja ilmiöllisyyden suhde on säilynyt vakiona varsin hyvin läpi kirjan. Teos on eri kirjoittajien osioiden osalta tutkimuksellinen mutta kirjoitettu pitkälti ikään kuin sillä olisi vain yksi tekijä. Leipätekstejä täydentävät kiintoisasti spesia-
listien kirjoittamat paljon uutta antavat tietolaatikoit. Siitä, että teok-
sesta on syntynyt eheä kokonai-
suus, lankeaa suuri ansio tietenkin myös toimittajille.

Teos jakautuu kronologisesti kolmeen osaan, jotka ovat nimeltään Itsenäisen Suomen Viipurin lääni, Siirtoväki ja jäännöslääni it-
senäisessä sodanjälkeisessä Suo-
messa sekä Neuvostoliitolle luovu-
tettu Karjala.

Jukka Partasen aloitusartikkelin ytimenä ovat itsenäisen Suomen uuden itärajan aiheuttamat ongel-
mat, rajan vartioinnin järjestämi-
nen, kulun virallinen järjestäminen,
pakolaiskysymys, merirajan ongel-
mat kalastukselle Stalinin ajan
temppeiluineen, rajaloukkaukset
ja vakoojien värväys, salakuljetus ja
kommunistien etappitoiminta. Par-
tanen osoittaa mm., miten salakul-
jetuksesta tuli miltei pääelinkeino
rajan sulkeuduttua. Salakuljetta-
jien saamat sakot olivat mitättö-
mät saatuihin voittoihin nähden.
Partanen on käyttänyt lähteinään
myös venäläisiä arkistoja.

Pekka Nevalainen on kirjoitta-
nut erityisartikkelin monivaiheises-
ta pakolaisten kulusta Kannaksella
Venäjän levottomuuksien seurauk-
sena. Tässä aiheessa Nevalainen
on voinut tukeutua jo omiin aikai-
sempiin tutkimuksiinsa ja on rak-
entanut omaperäisen, olennai-

seen painottuvan käsittelyn. Neva-
laisen arvion mukaan Suomeen
saapui vuoteen 1922 mennessä
vähintään 44 000 pakolaista, sekä
venäläisiä että itäkarjalaisia. Osa
jatkoivat matkaansa ulkomaille, osa –
vuoteen 1929 mennessä noin
25 000 – palasi ajan rauhoituttua
takaisin. Eniten pakolaisia jäi asu-
maan Viipurin lääniin. Oma luku-
sa oli 1930-luvun loikkari liikenne.

Viipurin läänin 1920- ja 1930-lu-
vun historian käsittelystä on pää-
vastuun kantanut Tapio Hämynen,
Raja-Karjalan historiakysymysten
ekspertti. Väestönkehitys on run-
koasia, jonka trendit Hämynen kä-
sittelee havainnollisesti tekstiä liial-
la numerolastilla rasittamatta. Maaseudun korkeasta syntyvyys kas-
vatti läänin väkilukua vielä huimas-
ti, vaikka se alenikin jo tänä aika-
na. Kuolleisuus oli tasainen. Kau-
punkien väkilukua nostivat muut-
toliike ja esikaupunkiliitokset. Ne
kolminkertaistivat mm. Viipurin
asukasluvun vuosina 1917–1939
yli 70 000 henkeen. Viipurin lääni
oli myös lukuisien kasvavien teol-
listen maaseututaajamien aluetta.

Elinkeinojen kehityksen osalta
Hämynen nostaa hyvin esiin olen-
naiset piirteet. Niitä oli läänin
muuta maata nopeampi teollistu-
minen, jonka kärjessä olivat Etelä-
Karjala ja Kymenlaakso. Vuoksen
valjastamisella sähköntuotantoon
(Imatra, Rouhiala) oli valtakunnal-
listakin merkitystä, mutta sen suo-
jissa myös Vuoksenlaakso teollistui
voimakkaasti. Hämynen käsittelee
monipuolisesti myös maatalouden
vahvaa edistystä. Pientilallisia pyrit-
tiin erityistoimin sitomaan maahan
ja raivaamaan peltoa uhanalaisella
rajaseudulla. Monipuolinen teollis-
tuminen aloitti jo ennen sotia vah-
vasti elinkeinoelämän rakenne-
muutoksen. Muu Suomi tuli kau-
kana perässä. Myös kaupan ja lii-
kenteen kehityksessä Viipurin lääni
kulki etukynnässä. Lääni sai muuta
maata tiheimmän rautatieverkon,
huippuna siinä Kannas. Talouselä-
män ohella se nähtiin tärkeäksi

myös Suomen puolustamisen tar-
peisiin.

Hämynen kirkkoa, uskontoa ja
koululaitosta käsittelevässä osiossa
tulee hyvin esiin läänin omaleimai-
suus ja vahva kehitys mm. oppivel-
vollisuuden toteuttamisessa ja op-
pikoulujen perustamisessa. Yllättä-
vää on venäjänkielisten koulujen ja
koululaisten suuri määrä, noin
puolet Laatokan pohjoispuolisissa
kunnissa. Vasta 1935 muutettiin
venäjänkielinen opetus suomen-
kieliseksi.

Viipurin lääni oli monin osin
Suomen edistyksellisimpiä alueita,
kun se joutui sodan jalkoihin ja
menetetttiin. Aiheellinen onkin ky-
symys, oliko se liiankin kukoistava
ja herättikö se naapurissa saalis-
tuksen himon. Tämä näköala käy
perustellusti teoksesta esiin. Uusi
rajahan työnnettiin ilman mitään
strategisia perusteluja ulottumaan
Vuoksenlaakson teollisuusalueelle
Ensoon asti.

Martti Turtola on kiteyttänyt so-
ta-ajan, sotien kulun ja evakoiden
kohtalon vajaan viiteenkymme-
neen sivuun. Aihepiiristä on kirjoi-
tettu paljon, mutta asiansa suve-
reenina osajana Turtola on kirjoit-
tanut itsenäisen, kiintoisia nyans-
seja esiin nostavan tekstin, joka ei
puuroudu yksityiskohtiin. Esittäjä-
nä Turtola on sotahistorioitsijoi-
demme huippua. Turtola nostaa
”ryöstösodan” mentaliteetin Stali-
nin tavoitteissa vahvasti esiin. Mut-
ta paha oli myös presidentti Rytin
”kompurointi” karjalaisen siirto-
väen avustamisasioissa. Turtola on
elävöittänyt käsittelyään onnistu-
neesti suorilla otteilla sodan tapah-
tuma-ajan puheista ja teksteistä.
Esityksessä ei ole jälkeäkään jälki-
viisauden synnistä, johon nuori
tutkijapolvi on horjahdellut arvioi-
dessaan sota-ajan ratkaisuja. Tur-
tola painottaa oikein, miten pää-
maja ja Mannerheim jo viimeistään
maaliskuusta lähtien varoittivat
suurhyökkäyksen vaarasta ja puo-
lustusasemien jatkuvan lujittami-
sen tarpeesta.

Ainoaksi puutteeksi ensimmäisessä osiossa koen Viipurin ja koko läänin vilkkaan kulttuurielämän käsittelyn jäämisen kovin vähälle. Viipurin rakentaminen taidemuseoineen, taidekokoelmineen ja -kouluineen, kirjastoineen, yhdistyksineen ym. olisi ollut kiinnostavaa luettavaa – niitähän on paljon muisteltu.

Kirjan toiseen, sodanjälkeistä aikaa käsittelevään osioon, on siirtoväkeä ja sen asettumista Kanta-Suomeen käsitellyt monipuolisesti Pekka Nevalainen. Yhä ihmetyttää vauraan kantaväestön, varsinkin ruotsinkielisten piirissä esiintynyt nuiva suhtautuminen evakkoja kohtaan. On selvää, että sijoittamisessa oli paljon sähläämistä ja epäonnistumisia, mutta silti Nevalainen saattaa päätyä arvioon, että supistunut Suomi hoiti siirtoväikysymyksen hyvin ja sopeutti tulijat yhteiskuntaan.

Viipurin läänistä jäljelle jääneen alueen, ”jäännösläänin” tutkimisesta muuttuneissa oloissa, on vastannut onnistuneesti Anu Koskivirta. Hänen kirjoittamansa neljä päälukua, yhteensä noin 150 sivua, perustuvat pääosin alkuperäiseen lähdeaineistoon. Vanhojen julkisoikeudellisten yhteisöjen evakuoimisesta hän käsittelee kirkkoa ja seurakuntia. Kirkon merkitys oli monin tavoin ratkaiseva väestön henkisessä ja hengellisessä huollossa vaihtelevissa vaiheissa sodan jaloissa ja lopulta sijoittumisessa uusille kotiseuduille. Myös seurakunnat siirtyivät siirtoväen mukana; siirtoseurakunnista ei haluttu hevini luopua, se tapahtui vasta vuonna 1949. Viipurin piispallisen perinnön sai hoitoonsa Mikkeli.

Ortodoksinen siirtoväki moninkertaisti ortodoksväestön Suomessa. Suomen ortodoksinen kirkko joutui toteuttamaan mittavan jälleenrakennustyön: 14 uutta seurakuntaa perustettiin ja lähes 60 kirkkoa tai rukoushuonetta rakennettiin. Piispanstuihin sijoitettiin Kuopioon.

Myös maallisella paikallishallinnolla, kunnilla ja lääneillä, oli suuret haasteensa sodan aikana ja sen jälkeen. Tämänkin prosessin osalta Koskivirta on tehnyt arvokasta perustutkimusta. Vanhoja kuntia hoitivat aluksi hoitokunnat, uusiin kuntiin oli kirjoitauduttava vuoden 1948 loppuun mennessä. Vanhojen perinnettä vaalittiin vielä mm. pitäjäsäätiöillä. Monimutkaisia ongelmia aiheutui uuden rajan pilkottua 11 kunnasta alueita Neuvostoliitolle. Mm. Imatran kauppa perustettiin tällöin vuoden 1948 alussa Jääskestä ja Ruokolahden ja Joutsenon osista. Koskivirta on tutkinut hyvin niitä konkreettisia ongelmia, joita uuden rajan vedosta aiheutui paikallisella tasolla: maanteiden, rautateiden ja sähkölinjojen menetyksistä ja katkeiluista, laskuojien katkeamisista, tilanosien, metsien ja kalavesien menetyksistä, sodan sirpaleiden turmelamista tukkipuista ja ylipäätään leveän rajavyöhykkeen aiheuttamista vaikeuksista.

Kymenlaakson voimakkaasti jo 1930-luvulla teollistuneen alueen suhteellinen merkitys nousi nyt jäljelle jääneessä läänissä. Koskivirta on tutkinut sen väännön, jonka tuloksena syntyi Kymen lääni pääkaupunkinaan Kouvola. Utta mielenkiintoista tietoa saadaan mm. siitä, miten valvontakomissio suurten aluekomissioiden toimin puuttui moninaisesti lääninhallituksen toimintaan. Utta järjestelyä ja vääntöä vaati myös uusi maakunnallinen organisoituminen, tuloksena Etelä-Karjalan Maakuntaliitto. Tässä yhteydessä ja monessa muussakin – mm. yliopistokysymyksessä – jouduttiin koettelemaan myös savolaisen ja karjalaisen heimoidentiteetin voimia ja rajoja. Koskivirta on tehnyt upean työn selvitellessään alueen monivaiheista kuntaliitosproblematiikkaa, jolla on mielenkiintoa valtakunnallisestikin, puuttuihan valtiovaltakin siihen pakkoliitoksin.

Yleistä mielenkiintoa on myös alueen elinkeino- ja talouselämän kehityksen tutkimisella, erityisesti sillä suurella rakennemuutoksella, joka kouraisi perinteistä teollisuutta Imatran seudulla ja Kymenlaaksossa. Fuusiot ja alasajot veivät Kymenlaaksosta kolmessa vuosikymmenessä teolliset työpaikat 11 000:sta 5 000:een. Neuvosto-kauppa ei aikanaan juuri hyödyttänyt tätä aluetta, joka oli Neuvostoliiton toimista eniten kärsinyt. Jo 1980-luvulta lähtien vilkastunut kauttakulkuliikenne uusine rajanylityspaikoineen alkoi tuoda työtä. Kun naapurivaltio vaihtui Venäjäksi, liikenne, kauppa ja matkailu toivat enenevästi rahaa ja työpaikkoja Kaakkois-Suomeen. Tässä ei niinkään tuntunut entisen rajantakaisen Viipurin läänin vaan sen takaisen Pietarin metropolin ja Moskovankin vaikutus. Koskivirta päättää osuutensa erinomaiseen tutkimukselliseen katsaukseen 1990- ja 2000-luvun Venäjän ja Kaakkois-Suomen monitahoisesta kanssakäymisestä ja sen voittopuolisesti tuomista hyödyistä. – Ainoa toivomus, joka jäljelle jääneen Viipurin läänin kehityksen tutkimisesta jää, on se, että väestö- ja yhteiskuntakehitys jää melko niukaksi.

Hieno idea on ollut ottaa Viipurin läänin historiassa vastattavaksi myös kysymys, miten Viipurin läänin karjalaisella ydinalueella on menneet sen kuullessa Neuvostoliittoon ja Venäjään. Kirja on antanut utta tietoa ja ajateltavaa jo tähänkin asti, ja näin on varsinkin tästä eteenpäin. Edellytyksenä tämän aiheen tarkastelulle on ollut tietenkin se, että käytettävissä on ollut asiansa osaavia, lähteitä vainuavia, kielilaitoisia tutkijoita. Osio antaa mielenkiintoisen mahdollisuuden verrata eri valtioihin ja yhteiskuntajärjestelmiin lohkaistujen alueiden aluekehitystä.

Antti Laine on tutkinut neuvostovaltan tuloa Karjalaan yllätykseen tyhjän sellaiseen. Neuvostovalta piipahti siellä jo rauhan

1940–1941 aikana; alueelle tuli jo noin 20 000 perhettä. Muuta ei juuri ehditty sodan runtelemalla alueella tehdä kuin inventaarioita ja suunnitelmia. Jo nyt iloittiin alueen teollisuuden suuresta merkityksestä ”köyhälle” neuvostovaltiolle; Rouhialan käyttökunnossa luovutetun voimalaitoksen sähkövirta käännettiin toukokuussa 1940 Leningradiin lievittämään pahaa energiapulaa.

Jatkosodan jälkeen alueelle patisteltiin uutta väestöä maan eri osista mutta sitä tuli työvoiman tarpeeseen nähden hitaasti. Kolhooseja ja sovhooseja (valtiontiloja) saatiin perustetuksi elintarvikkeiden tarpeeseen nähden liian vähän. Asuttiin sitkeästi suomalaisten rakennuksissa, vaikka vanha kylärakenne ei soveltunut uuden sovhoosiajan rakenteisiin. Laineen mukaan neuvostovaltion maatalouspolitiikassa tapahtui jatkuvasti äkkimuutoksia, joten kehityksen selvittäminen on vaikeaa. Vielä 1950-luvun alussa maa oli puolialtio ja Viipuri puolityhjä.

Pekka Nevalainen on kirjoittanut kirjan päätteeksi kolme vahvaa tutkimuksellista lukua Hruštšovin ja Brežnevin ajan Karjalasta, sitten uudesta Venäjän ajasta ja lopulta Karjalan palautuskysymyksen vaiheista Suomessa. Kaikki luvut ovat tarkan lähdepohjaisia mutta tekstiä juoksutetaan luistavasti eteenpäin.

Nevalainen on hajanaisesta lähdeaineistosta kyennyt luomaan varsin tarkan ja eheänkin kuvan Karjalan maatalouden ja maaseudun sekä kaupunkien kehityksestä jo neuvostoaikana. Stalinin ajan lopulla ja vielä Hruštšovin aikana maaseudulla asukkaita suorastaan pakotettiin hajottamaan vanhat mukavat suomalaisajan talonsa ja muuttamaan niistä suuriin neuvostotilojen keskuksiin tai rakentamaan uusia taloja. Hruštšovin aikana vanhat kylät lopullisesti autioitettiin ja väestö oli muutettava taajamiin. Maaseudullekin alettiin rakentaa suuria kerrostalon ”jär-

käleitä”. Samalla maataloustuotanto keskitettiin yhä suuremmille valtiontiloille sovhooseille. Muutamat sovhoosit toimivat varsin hyvin mutta kokonaisuutena maatalous oli 1980-luvun lopulle tultaessa tehotonta, tuotantotavoitteisiin ei päästy. Maataloudessa päästiin Nevalaisen arvion mukaan tuskin edes Suomen 1930-luvun tuotantolukuihin; pellot saivat metsittyä, niistä ei ollut käytössä puoltakaan ja nautakarjaa oli vain neljännes. Nevalainen kirjoittaa: ”Tilanteessa näkyi luovutetun Karjalan luonne saalismaana, jonka oli varaa antaa rappeutua”.

Nevalainen analysoi tarkasti myös alueen teollisen kehityksen ja kaupunkien tilanteen neuvostoaikana ja osoittaa, että keskusvalta jätti alueen rajaseutuna pitkälti syrjäseuduksi ja kehittämättä. Ihmiset elivät lähinnä yksityispalstojensa varassa. ”Leipä ja vodka olivat halpoja”, välttämättä ei tarvinnut tehdä mitään. Neuvostoaikana työttömyyttä ei tunnettu, Venäjän aika toi sen tullessaan. Viipuri rapistui ja taantui; kun kaupungissa oli suomalaisajan päättyessä lähes 500 liikeyritystä, oli siellä 1970-luvun puolivälissä noin 70 kauppaa.

Meillä on jo paljon tietoa ja omakohtaisia kokemuksia luovutetusta Karjalasta sen avauduttua Venäjän aikana, mutta Nevalaisen systemaattinen, tutkimuksellinen esitys sen oloista ja kehityksestä ja niiden taustoista on silti avartava löytöretki alueelle. Uskomattoman nopeasti Suomi ja suomalaiset avasivat monimuotoisen kanssakäymisen alueen kanssa. Samalla selvisi lopulta, kuinka huonolla ja huolestuttavalla kannalla alueen talous, yhteiskunta, luonto ja ympäristö olivat ja kuinka toivotonta oli naapurimaan ja nyt myös EU:nkaan avustuksella saada ratkaisevaa kohennusta aikaan. Selvästi oli näkyvissä, ettei alueen kuoistus ja hyvinvointi sinänsä ole kiinnostanut Venäjää vaan lähinnä se, miten valtakunta, keskusvalta,

voi siitä hyötyä kuten öljysatamien ja kaasuputkien tukikohtana. Kun vertaa oloja rajan molemmin puolin, tulee mieleen, eikö Karjalasta suomalaisena ja suomalaisten kehittämänä olisi mahtanut olla Venäjällekin lopulta suurempi ja monipuolisempi ilo ja hyöty kuin omana rappeutuneena takapihana.

Nevalainen päättää kirjan erinomaiseen kokoavaan ja mittavaan alkuperäismateriaaliin perustuvaan käsittelyyn Karjalan palautuskeskustelun vaiheista ja taustoista Suomessa. Sen perusteella voi vain sanoa, että suurvallan jäärapainen kiinnipito arvovallastaan ei kai lopulta hyödyttänyt sitä itseäänkään.

Karjala itärajan varjossa on yleis-tietoteos mutta se on samalla myös vahvaa, keskeisesti alkupe- räislähteisiin perustuvaa perustutkimusta. Siinä osoitetaan, miten Viipurin läänin Karjala kehittyi Suomen osana 1917–1939 yhdeksi Suomen edistysellisimmistä ja vahvimista rinta-alueista, miten se joutui sodan runtelemaksi, miten Suomelle jääneestä osasta rakennettiin elimellinen ja elinvoimainen alue ja miten suurvallan sodalla hankkimasta ”saalismaasta” tuli sen osana irrallinen ja rappeutuva syrjäinen takamaa.

Teos on keskeisesti Suomen historiaa mutta varsinkin sodan jälkeisen Viipurin läänin osalta myös Venäjän historiaa. Teos kannattaisi kääntää myös venäjäksi, ainakin valikoidusti.

– JOUKO VAHTOLA

Radioilmaisun historiaa

Pekka Gronow: Kahdeksas taide. Suomalaisen radioilmaisun historia 1923–1970. BTJ Finland 2010. 431 s.

Suomalaisen etnomusikologian ja äänitetutkimuksen pioneeri sekä

pitkäaikainen Yleisradion äänitearkistojen päällikkö Pekka Gronow on kirjoittanut maassamme ensimmäisen radion puheilmaisuun historiikin. Gronow kertoo saatesanoissaan, että vaikka (yleis)radiotoiminnan historiaa onkin tutkittu, aiemmissa tutkimuksissa ei ole juurikaan käsitelty ohjelmien tekotapoja. Teos onkin syntynyt sivutuotteena Gronowin vetämästä pitkäaikaisesta projektista, jonka puitteissa digitoitiin Yleisradion mittava ääniarkisto.

Tämä tausta selittää myös kaksi keskeistä teoksen rajausta. Ensimmäkin radioilmaisuun historia tarkoittaa tässä teoksessa nimenomaan yleisradioilmaisuun historiaa, sillä tutkimus päättyy vuoteen 1970. Kaupalliset radiotahan aloittivat toimintansa Suomessa vasta vuonna 1985, ellei huomioon oteta 1960-luvun alun ”merirosvordiaitoita”. Toinen rajausta on musiikki-ohjelmien sulkeminen pois tarkastelusta, minkä vuoksi tutkimus käsittelee ainoastaan puheohjelmia.

Teoksen alussa Gronow käsittelee napakasti ja monipuolisesti suomalaisen ja erityisesti eurooppalaisen radiotoiminnan taustahistorian. Käsiteltäviä aiheita ovat muun muassa tekniikan kehitys sekä viestintäpolitiikka. Gronow asettaa nämä seikat myös laajempaan viitekehykseen eli osaksi yleisempiä poliittisia ja yhteiskunnallisia virtauksia. Esimerkiksi toisella maailmansodalla oli keskeinen merkitys suomalaisen radiotoiminnan kehitykselle. Omat lukunsa saavat myös Yleisradion vaiheet ja sen yrityskulttuurin muuttuminen ajan mittaan.

Teoksen varsinaisen pihvin muodostavat kaksi päälukua, joista toinen on omistettu esitelmille ja selostuksille ja toinen radioteatterille. Molempien osalta Gronow tarkastelee erikseen suomen- ja ruotsinkielisen toiminnan kehitystä, mikä nostaa esiin kiinnostavia seikkoja myös tämän päivän kielikeskustelun kannalta. Gronow peilaa

radioilmaisuun, ”kahdeksannen taiteen”, suhdetta myös muihin taiteen lajeihin. Erityisen kiinnostavia ovat huomiot elokuvan ja radion yhtäläisyyksistä.

Puheohjelmien osalta Gronow piirtää yksityiskohtaisten ja havainnollistavien esimerkkien kautta selkeän kaaren paperinmakuisen puheilmaisuun muuttumisesta henkilökohtaiseen läsnäoloon, joka loi kirjaimellisesti kuulokuvia koko kansalle ennen television 1960-luvulla alkanutta valtakautta. Puheilmaisuun historia on myös henkilöhistoriaa, sillä Gronow kuvaa kehitystä keskeisten radiopersonallisuuksien ja -johtajien kautta. Selostajat muuttuivat ajan mittaan juontajiksi, ja selostukset radion ominaisimpia piirteitä hyödyntäviksi feature-ohjelmiksi. Sen sijaan radion alkuvaiheen reaaliaikainen ohjelmavirta teki paluun vasta kaupallisen radion myötä 1980- ja 1990-luvulla.

Kuunnelmien osalta Gronow kertoo yllättyneensä niiden määräästä, sillä arkistosta löytyi yli 10 000 kuunnelmaa. Kuunnelmien tekijöinä ovat toimineet miltei kaikki tunnetuimmat suomalaiset kirjailijat, ohjaajat ja näyttelijät. Ajan mittaan radioidusta teatterista tuli radioteatteria, jossa hyödynnettiin radion ilmaisumahdollisuuksia kuten äänen syvyyssperspektiiviä, erilaisia tilavaikutelmia, äänitehosteita ja myöhemmin aikoina stereokuva. Eräänlainen teknisten mahdollisuuksien kokeilun huipentuma oli kvadrofoninen eli nelikanavainen kuunnelma ”Lentäjät” vuodelta 1984.

Teoksen loppuosaan sisältyvät asiasta kiinnostuneille hakemistot selostuksista ja muista puheohjelmista sekä radiokuunnelmista vuosilta 1938–1970. Tätä aikaisempia tallenteita ei pääsääntöisesti ole enää olemassa. Tutkimuksen käytökelvyyttä lähdeaineena liisäävät erilaiset henkilö- ja asiahakemistot.

Gronow on pystynyt tiivistämään monitahaisen ilmiön loogiseen ja helpopolukaiseen muotoon, ja tekstistä käy ilmi kirjoittajan syvä perehtyneisyys ja kiintymys aiheeseensa. Hänen taustojaan tunteuttakin käy ilmi, että kirjoittaja tuntee Yleisradion historian ja erityisesti sen yrityskulttuurin kuin omat taskunsa.

Eläväiset ja mielenkiintoiset esimerkit houkuttelevat hakeutumaan Yleisradion Elävän arkiston pariin kuuntelemaan kirjassa mainittuja ohjelmia ja kuunnelmia, vaikka kyse onkin pitkälti kadonneesta (ääni)maailmasta. Ihannetilanteessa kirjan mukana olisi ollut hauska saada ainakin näytteistä koostuva äänitalenne. Teoksen arvoa lisää sen ydinaiheen, puheilmaisuun asettaminen luontevasti erilaisiin viitekehyksiin. Tämän vuoksi Gronowin kirjaa voi suositella lämpimästi niin taiteen, viestinnän, sosiologian kuin tekniikan harrastajille ja tutkijoille.

– JARI MUIKKU

Seuraavat viisikymmentä vuotta

History and Theory: The Next Fifty Years. Theme Issue 49. History and Theory. Studies in the Philosophy of History, vol 49 (2010:4). 166 s.

Historiateorian kansainvälinen pää-äänenkannattaja *History and Theory* -aikakauslehti täytti 2010 viisikymmentä vuotta. Juhlavuoden kunniaksi lehden 49. teemanumero on omistettu kysymyksille, joita lehteä perustettaessa ei tultu ajatelleeksi tai osattu lainkaan ennakoida. Lähtökohdan valinnassa

on siis hiukan itsekriittisyyttä. Ennalta arvattavasti ainakin kaksi teemanumeron *The Next Fifty Years* artikkelia käsittelee narratiivisuutta, onhan se ollut lehden puolivuosisataisen taipaaleen kesto-suosikki, ja narratiivisuusteoreetikot muodostavat edelleen ainakin puolet lehden toimitusneuvoston ”honöörikäöristä”.

Ann Rigney pohtii, miten narratiivisuuden käsite muuttuu, kun kirjamuotoisen historian sijasta pohditaan interaktiivisten mediatyyppien käyttöä. Virkistävää liikkeelle ei lähdetäkään Hayden Whiten vuonna 1973 julkaisemasta *Metahistory*-teoksesta, vaan eräästä Arthur C. Danton esseestä *History and Theory* -lehdessä vuonna 1962. Toinen historiankirjoituksen poetiikkaan keskittyvä teksti on historian tutkija Carolyn J. Deanin artikkeli ”Minimalism and Victim Testimony”, jonka julkilausematon ennuste on yhdysvaltalaisen holokaustitutkimuksen jatkuva laajeneminen myös tulevaisuudessa. Mielenkiintoisen kontrastin Deanin esitykselle luo Aviezer Tuckerin murheellinen vuodatus historianfilosofisen tutkimuksen tukalasta asemasta. Koska huippuyliopistot (eivätkä juuri muutkaan) ole perustaneet aihepiiriin oppitouleja, ei alalle kannata erikoistua, koska ei ole työpaikkoja ja tulevaisuutta. Historiateoria jääkin vain satunnaisten harrastelijoiden (historiantutkijoiden itsensä?) yhtä satunnaisten vierailujen kentäksi. Tuckerin mukaan historiateoriassa ei ole viime aikoina ainakaan edistytty. Tätä virkistävän kriittistä arviota säestää hänen kehotuksensa palata historiallisen epistemologian peruskysymyksiin.

Carolyn J. Dean pohtii erityisesti Saul Friedländerin ja Jan Grossin tutkimusten kertomuskaavoja. He eivät selitä puhki käsittelemään

asioita ja häivyttävät analyttisen puolen tutkimuksestaan sen rakenteisiin (valintoihin). Silti kummankaan mielipiteet eivät jää piiloon, etenäkään Grossin. Dean ei hyväksy, että heidän suosimaansa minimalistista otetta kutsuttaisiin yksinkertaisesti vain ”hyper-empirismiksi”, vaan haluaisi mennä määrittelyssä syvemmälle. Tälle kriitikille on hyvä perusta, vaikka Dean ei sitä käytäkään, sillä positivismi on tietysti käytännössä mahdotonta. Kukaan ei voi poimia aineistostaan faktoja ilman näkökulmaa. Edes historiantutkijat eivät siihen kykene, vaikka väitettä usein viljellään naapuritieteiden metodologisissa pohdinnoissa. Deanin tarkastelu voisi edetä pidemmälle, jos rinnastus- tai vertailukohteita haettaisiin myös *holocaust*-kirjallisuuden ulkopuolelta. Muuten on vaarana se, että tutkimuskohde ja sen narrativisoinnin muoto samastetaan liian tiukasti ja ilman että menettelyä edes havaitaan.

Itse tarjoaisin täydennyksen ensimmäisenä esimerkkinä Walter Benjaminin *Das Passagen Werk* -käsikirjoituksen (1982) metodologisia suunnanvetoja. Benjamin olisi hyvä rinnastuskohde, koska hän pohti metodologiaa, jossa ”vain näytetään, mutta ei lisätä mitään”. Ann Rigney ja Carolyn J. Deanin lisäksi myös ranskalainen historiantutkija Noël Bonneuil pohtii historiantutkimuksen narratiivisuuskäsitysten rajallisuutta, vaikka otsikko ”The Mathematics of Time in History” tuntuisikin muuhun viittaavan. Hän päätyy esittämään menneisyyttä kronologisesti etenevän tarinan asemesta mahdollisten tarinoiden ”saaristoksi”. Matemaattisesti suuntautuneen väestöhistorioitsijan tausta antaa hänen käsitteelliseen arsenaaliinsa mielenkiintoisia

lisiä, joita viimeaikojen keskusteluista on puuttunut.

Erityisen kiinnostava itsekriittisyydessään on William H. Sewell Jr:n artikkeli talouselämän historian unohtamisesta yhdysvaltalaisessa historiantutkimuksessa viime vuosikymmeninä. Artikkelijatkua sitä kriittistä ja itsekriittistä ”kulttuurisen käänteen” (tai *New Cultural History* -suuntauksen) kuvausta, jonka Sewell aloitti teoksessaan *Logics of History: Social Theory and Social Transformation* (2005). Hänen lähtökohtansa on se tapa, jolla eräät ”uuden kulttuurin historian” edustajat torjuivat taloudellisten ilmiöiden tutkimisen / huomioon ottamisen pelkkänä tuomittavana ja virheellisenä taloudellisenä determinisminä. Yksityiskohtaisessa tarkastelussaan Sewell esittää tulevaisuudessa jatkamisen arvoisina teemoina institutionaalisen tarkastelun, kulutuksen historian tutkimuksen, globalisoitumisen merkityksen, ympäristöhistorian etabloitumisen, taloudellisten kriisien analyysin ja makro-otteisen taloushistorian roolin. Sewell sanoo suoraan, että on (yhdysvaltalaiselle akateemiselle historiantutkimukselle) häpeällistä ylläpitää metodologista ohjenuoraa, jonka mukaan taloudellisten ilmiöiden tutkiminen on sortumista taloudelliseen determinismiin. Hän toivoo, että viimeistään syksyn 2008 pankkikriisi olisi herättänyt historiantutkimuksen kellokkaat dogmaattisesta uneksunnasta. Salakuljettamalla ”kulttuurisen käänteen” teoreettisen köyhyden kritiikin taloushistorian laiminlyömisestä kertovaan artikkeliin William Sewell onnistuu tuomaan keskustelun ”kulttuurisen käänteen” kriittistä lopulta myös *History and Theory*-lehden palstoille.

– MATTI PELTONEN